

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních teritoriálních studií

Petr Macek

**Britská integrační politika vůči muslimské
menšině**

Bakalářská práce

Praha 2007

Autor práce: **Petr Macek**

Vedoucí práce: **Mgr. Jan Váška**

Oponent práce: **Mgr. Petr Anděl**

Datum obhajoby: **18. 6. 2007**

Hodnocení: **v ý b o r n ě**

Bibliografický záznam

MACEK, Petr. *Britská integrační politika vůči muslimské menšině*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních teritoriálních studií, 2007. 50 s. Vedoucí diplomové práce Mgr. Jan Váška

Anotace

Předkládaná bakalářská práce se zabývá britským přístupem k integraci muslimské menšiny do většinové společnosti. Nastiňuje základní charakteristiky britské imigrační a integrační politiky a analyzuje zásadní problémy spojené se soužitím britské společnosti a muslimské menšiny. Všímá si zejména otázek spojených s náboženskou příslušností muslimské minority, problémy sociální a ekonomické zmiňuje pouze okrajově. Hlavními analyzovanými problémy jsou právní úpravy spojené s přítomností muslimů ve Velké Británii, otázka školství, výstavby mešit a zapojení muslimů do politiky. Práce se dále zabývá teoretickými přístupy vysvětlujícími míru úspěšnosti integrace muslimů, proměnami muslimské identity v devadesátých letech dvacátého století a změnami v britské integrační politice na počátku jednadvacátého století.

Z rozboru zmiňovaných problémů vyplývá, že britský multikulturalistický přístup k integraci přistěhovalců je v případě muslimů poměrně úspěšný. Za hlavní příčiny efektivity britské integrační politiky můžeme označit důraz na zachování kulturní identity přistěhovalců, praktické řešení problému nezatížené ideologickými paradigmaty a v případě muslimů také tradici postavení anglikánské církve ve veřejném prostoru, které usnadňuje integraci dalších náboženských skupin.

Annotation

The paper deals with a problem of presence of the Muslim minority in Great Britain. It focuses on the question of relation between British immigration and integration policy and assimilation of Muslims into the major society. The aim of the paper is not to analyze and describe British Muslim minority in detail but to assess the strong and the weak points of the conception of British model of integration policy.

The main question the thesis deals with is whether the British policy of integration contributes to the integration of Muslims into the British society. This problem is analyzed on the principal controversies between the Muslim minority and the British government and society. The paper focuses on the problems of Muslim requirements for the modification of

the British law, religious education, state support for Muslim religious schools, mosque buildings and political influences of the Muslim minority. Our analysis shows that the British model of integration of ethnic and religious minorities is quite effective. The liberal political thinking, system of government and traditional state-church relations can be indicated as the main causes of the fruitfulness of the British model.

Klíčová slova

Integrace menšin, Velká Británie, integrační politika, muslimové, multikulturalismus, 90. léta, 20. století

Keywords

Integration of minorities, Great Britain, integration policy, Muslims, multikulturalism, 90's, 20th century

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 20.května 2007

Petr Macek

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval především vedoucímu své práce Mgr. Janu Váškovi za cenné rady a čas, který mi při přípravě práce věnoval, dále prof. Pavlu Baršovi PhD. za podnětné konzultace v počátečním stadiu práce a zaměstnancům Centra pro studium migrace při Katolické teologické fakultě za vstřícnost a velkorysost při využívání knihovny Centra.

1. ÚVOD	8
1.1. KRITIKA LITERATURY.....	10
2. BRITSKÁ IMIGRAČNÍ A INTEGRAČNÍ POLITIKA PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE	12
2.1. IMIGRAČNÍ POLITIKA.....	12
2.2. INTEGRAČNÍ POLITIKA.....	14
2.3. VZTAH VEŘEJNOSTI K PŘISTĚHOVALCŮM.....	17
3. FORMOVÁNÍ MUSLIMSKÉ KOMUNITY VE VELKÉ BRITÁNII	18
4. INTEGRACE MUSLIMŮ DO VĚTŠINOVÉ SPOLEČNOSTI	21
4.1. PRÁVNÍ ÚPRAVY.....	21
4.2. ŠKOLSTVÍ.....	25
4.2.1. <i>Náboženské vzdělávání ve školách</i>	25
4.2.2. <i>Státní podpora muslimských škol</i>	26
4.3. ZAPOJENÍ DO POLITIKY.....	29
4.4. STAVBA MEŠIT.....	33
5. TEORETICKÉ PŘÍSTUPY VYSVĚTLUJÍCÍ INTEGRACI MUSLIMŮ	35
5.1. TEORIE MOBILIZACE ZDROJŮ.....	36
5.2. TEORIE STRUKTURY POLITICKÝCH PŘÍLEŽITOSTÍ.....	37
5.3. TEORIE POLITICKÉ IDEOLOGIE.....	38
5.4. TEORIE VZTAHU STÁTU A CÍRKVE.....	38
6. PROMĚNA MUSLIMSKÉ IDENTITY V 90. LETECH 20. STOLETÍ	39
7. DISKUSE NAD NOVOU PODOBOU BRITSKÉ INTEGRAČNÍ POLITIKY PO ROCE 2000	42
8. ZÁVĚR – MOŽNOSTI A LIMITY BRITSKÉ INTEGRAČNÍ POLITIKY	44
9. SEZNAM LITERATURY	47
9.1. MONOGRAFIE.....	47
9.2. ČLÁNKY.....	48
9.3. DOKUMENTY.....	49
9.4. INTERNETOVÉ ZDROJE.....	49
10. SUMMARY	50

1. Úvod

Předkládaná práce by měla být příspěvkem do diskuse nad současnou podobou islámu v západní Evropě. Neklade si za cíl detailně analyzovat a popsat situaci muslimské minority ve Velké Británii, ale soustřeďuje se na vzájemný vztah mezi koncepcemi a praktickým prováděním britské integrační politiky a začleňováním muslimů do většinové společnosti. Státní politika představuje jeden z nejdůležitějších faktorů integrace etnických a náboženských menšin.¹ Na příkladu kooperace státních institucí a muslimské komunity se proto pokusíme zhodnotit silné a slabé stránky britského modelu. Velké Británie byla pro naši případovou studii vybrána jako jeden ze tří evropských států, jejichž integrační politika bývá považována za základní vzor v přístupu k otázce přistěhovalectví. Britský multikulturalistický koncept představuje opozici asimilacionistického francouzského přístupu a vymezuje se i vůči středové pozici Německa.

Základní otázkou práce je, zda a do jaké míry napomohla britská integrační politika k začlenění muslimů do společnosti. Předkládaný problém analyzujeme na vybraných příkladech ilustrujících složitost zkoumaného jevu. Soustředíme se na okruhy typické pro muslimskou menšinu; tedy zejména na náboženské požadavky v právní oblasti, ve školství, výstavbě mešit a také na stupeň zapojení muslimů do politiky. Problematické body spojené obecně s problematikou přistěhovalectví, jako je špatná sociální situace, zmíníme pouze okrajově.

Z rozboru úspěšnosti přijímání muslimských náboženských požadavků a kvality vztahů s většinovou společností vyplývá, že britský integrační model je při řešení muslimské otázky poměrně úspěšný. Druhou hlavní otázkou proto je, jaké jsou příčiny efektivity britského modelu. Možných důvodů lze nalézt celou řadu. Z použitého teoretického konceptu vyplývá, že důvody dobrého vztahu Spojeného království k náboženským menšinám lze spatřovat v tradici britského politického myšlení, nastavení politického systému a v dlouholetých zkušenostech soužití státu a státní anglikánské církve, které zaujímá v britském veřejném prostoru významné postavení.

¹ Důležitost státní integrační politiky dokazují např. Koopmans a Statham ve své studii *Challenging the Liberal Nation-State? Postnationalism, Multiculturalism, and the Collective Claims-making of Migrants and Ethnic Minorities in Britain and Germany*. in: Koopmans, Ruud – Statham, Paul. *Challenging Immigration and Ethnic Relations Politics: Comparative European Perspectives*. Oxford: Oxford Univ. Press, 2000. 443 s. ISBN 0-19-829561-8., s. 187 – 233.

Přes relativní úspěšnost při řešení náboženských otázek se objevuje ve vzájemném vztahu britské společnosti a muslimské menšiny řada velmi obtížně řešitelných jevů, obzvláště segregace a narůstající radikalita části muslimské komunity, kterými se budeme zabývat v samém závěru práce. Hlavní příčiny těchto neúspěchů leží mimo námi analyzovanou oblast náboženských požadavků. Za rozhodující faktory můžeme označit obzvláště změnu vztahů mezi Západem a islámským světem v průběhu devadesátých let a špatnou sociální situaci přistěhovalců.

V úvodních kapitolách nastíníme vývoj britské imigrační a integrační politiky po druhé světové válce. Poté se zaměříme na formování muslimské komunity ve Velké Británii a její demografické a sociální charakteristiky. V ústřední čtvrté kapitole budeme analyzovat jednotlivé sporné body ve vztazích mezi muslimskou menšinou a britským státem a společností. Budeme se zabývat právními úpravami vzniklými v souvislosti s příchodem muslimů, školstvím, zapojení muslimů do politiky a výstavbou mešit. V páté kapitole popíšeme možná teoretická vysvětlení úspěšnosti přijímání muslimských požadavků. V závěru analyzujeme příčiny proměny muslimské identity v devadesátých letech dvacátého století a podáváme přehled diskuse o přehodnocení britské integrační politiky, kterou do značné míry vyvolaly změny v rámci muslimské komunity.

Práce se zaměří na období devadesátých let dvacátého století a počátku jednadvacátého století, ve kterém se utvářela základní podoba současných vztahů mezi britskou společností a muslimskou komunitou. Za časový mezník ukončující naši analýzu považujeme období mezi lety 2002 – 2003, kdy probíhala diskuse nad novou podobou britské integrační politiky. Současná situace, zejména po atentátech spáchaných muslimskými radikály v londýnském metru v červenci 2005, ještě není v odborné literatuře dostatečně zmapována, a proto ji zmíníme pouze okrajově. Výklad nebude podáván chronologicky, ale bude postupovat podle jednotlivých problémů. Bude se orientovat pouze na situaci ve Velké Británii, komparace s ostatními integračními modely bude sloužit především k lepšímu vysvětlení britské situace.

Na závěr úvodu se sluší připojit poznámku, že problematika imigrace a integrace cizinců je nesmírně komplikovaný proces ovlivňovaný řadou nejrůznějších faktorů. Tato práce si proto nemůže klást nárok na úplné vysvětlení zkoumaného jevu, ale nabízí pouze jeden z možných úhlů pohledu.

1.1. Kritika literatury

Práce byla zpracována z materiálu dostupných v Knihovně společenských věd T.G. Masaryka, knihovně Ústavu mezinárodních vztahů, knihovně Centra pro studium migrace Katolické teologické fakulty a článků z internetových databází. Přes omezený přístup k informačním zdrojům se podařilo shromáždit relevantní počet monografií zabývajících se problematikou britské integrační politiky a britského islámu, které vyšly po roce 2000.

Z českých autorů se danému tématu nejvíce věnuje Pavel Barša. Jeho práce *Politická teorie multikulturalismu*² se zabývá především teoretickým vysvětlením principů jednotlivých integračních modelů a jejich typologií. Dílo *Přistěhovalectví a liberální stát*³ podává kromě teoretické analýzy jednotlivých integračních politik také přehled jejich historického vývoje dovedený až do současnosti. Značný prostor je věnován vztahu evropských států a islámu, což z ní činí pro naši práci velmi hodnotný zdroj. Jediné negativum můžeme spatřovat v příliš zjednodušujícím ideologickém vymezení, které staví do ostrého protikladu islám a liberální myšlení.

Z prací věnovaných obecně problematice přistěhovalectví zmiňme především klasické dílo Klause Bادهo *Evropa v pohybu*⁴, které přináší cenné informace o vývoji přistěhovalectví do jednotlivých evropských států. Podrobnou analýzu britské integrační politiky podává kniha *The Politics of Immigration and Integration in Europe*⁵ Andrewa Geddes. Vysvětlením teoretických konceptů, z kterých britská integrační politika vychází, se zabývá Adrian Favell v práci *Philosophies of Integration. Immigration and the idea of Citizenship in France and Britain*⁶. Analýzu vztahu západní společnosti k přistěhovalectví můžeme nalézt ve studii *Anti-Immigrantism in Western Democracies* autorky Roxane Doty. *Statecraft, Desire and the Politics of Exclusion*⁷. Cenný zdroj informací představuje sborník

² Barša, Pavel. *Politická teorie multikulturalismu*. Vyd. 1. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 347 s. ISBN 80-7325-020-9.

³ Baršová, Alena – Barša, Pavel. *Přistěhovalectví a liberální stát*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2005. 308 s. ISBN 80-210-3875-6.

⁴ Bade, Klaus J. *Evropa v pohybu, evropské migrace dvou století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. 497 s. ISBN 80-7106-559-5.

⁵ Geddes, Andrew. *The Politics of Immigration and Integration in Europe*. London: Sage, 2003. 220 s. ISBN 0-7619-5669-7.

⁶ Favell, Adrian. *Philosophies of Integration. Immigration and the idea of Citizenship in France and Britain*. Vyd. 2. Houndmills: Palgrave, 2001. 289 s. ISBN 0-333-94593-X.

⁷ Doty, Roxanne L. *Anti-Immigrantism in Western Democracies. Statecraft, Desire and the Politics of Exclusion*. New York : Routledge, 2003. 114 s. ISBN 0-415-29979-9.

Challenging Immigration and Ethnic Relations Politics⁸, jehož editory jsou Ruud Koopmans a Paul Statham. Řada studií, které sborník přináší, se pokouší o nový přístup ke zpracování problematiky imigrace a integrace cizinců, především s důrazem na celoevropskou komparaci.

Z prací věnovaných přímo problematice islámu v západní Evropě zmiňme na prvním místě dílo Joela Fetzera a Christophera Sopera *Muslims and the State in Britain, France, Germany*⁹, které obsahuje podrobnou analýzu postavení muslimů vůči státu ve třech velkých evropských státech. Drobnou výtku, kterou můžeme k této práci připojit, je idealizace vztahu muslimů a okolní společnosti, přičemž dochází k částečnému opomíjení negativních aspektů tohoto problému. Dalším důležitým dílem věnovaným střetávání muslimské a západní civilizace je kniha Jocelyne Cesari *When Islam and Democracy Meet*¹⁰. Hlavní důraz klade na proměnu muslimské společnosti uprostřed západního světa i změny v samotné evropské a americké společnosti pod vlivem vzájemného každodenního kontaktu. Poslední významnou studií použitou v naší práci je dílo Christiana Joppkeho *Immigration and the Nation-state*¹¹, které se zabývá, jak obecně problematikou integračních politik, tak konkrétně otázkou britského islámu.

Z časopiseckých článků musíme uvést především páté číslo třicátého prvního ročníku časopisu *Journal of Ethnic and Migration Studies*¹², které je celé věnované otázce budování mešit v západní Evropě. Dále byly použity články zaměřené na jednotlivé dílčí aspekty naší práce. K otázce právního uznání muslimské komunity analýza Kuljeeta Dobeho *Muslims, Ethnicity and the Law*¹³, k problematice školství studie Liny Liedermanové *Pluralism in Education: The Display of Islamic Affiliation in French and British Schools*¹⁴ a k otázce

⁸ Koopmans, Ruud – Statham, Paul. *Challenging Immigration and Ethnic Relations Politics: Comparative European Perspectives*. Oxford: Oxford Univ. Press, 2000. 443 s. ISBN 0-19-829561-8.

⁹ Fetzer, Joel S. – Soper, Christopher J. *Muslims and the State in Britain, France, Germany*. Vyd. 1. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 208 s. ISBN 0-521-53539-5.

¹⁰ Cesari, Jocelyne. *When Islam and democracy meet: Muslims in Europe and in the United States*. New York: Palgrave Macmillan, 2004. 267 s. ISBN 0-312-29401-8.

¹¹ Joppke, Christian. *Immigration and the Nation-state: the United States, Germany and Great Britain*. Oxford: Oxford University Press, 1999. 356 s. ISBN 0-19-829540-5.

¹² *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2005, roč. 31, č. 5.

¹³ Dobe, Kuljeet. Muslims, Ethnicity and the Law. *International Journal of Discrimination and the Law*, č. 4, roč. 2000, s. 369-86.

¹⁴ Liederman, Lina. Pluralism in Education: The Display of Islamic Affiliation in French and British Schools. *Islam and Christian-Muslim Relations*, 2000, roč. 11, č. 1, s. 105 – 117.

identity britských muslimů práce Saeeda, Blaina a Forbese New Ethnic and National Question in Scotland: Post-British Identities among Glasgow Pakistani Teenagers¹⁵.

Naše práce je založena především na sekundárních pramenech. Přesto byly použity některé primární dokumenty pro dokreslení dané problematiky. Jedná se zejména o vládní strategie k otázce imigrace a integrace přistěhovalců¹⁶, antidiskriminační zákony¹⁷ a zprávy nevládních organizací¹⁸.

2. Britská imigrační a integrační politika po druhé světové válce

2.1. Imigrační politika

Pro správné pochopení vývoje britské integrační politiky v druhé polovině dvacátého století je nezbytné v krátkosti představit proměny imigrační politiky Spojeného království. Imigrační politikou rozumíme vládní strategii stanovující, kteří cizinci a za jakých podmínek se mohou dlouhodobě či trvale usadit v hostitelské zemi.¹⁹ Soubor imigračních pravidel výrazně ovlivňuje uplatňované integrační koncepce a je s nimi úzce provázán.

Britskou přistěhovaleckou politiku po skončení druhé světové války nejvýrazněji ovlivnil proces dekolonizace závislých území. I když příslušníci domorodého obyvatelstva tvořili oproti bývalým bílým kolonistům mezi přistěhovalci pouze menšinu²⁰, byli to právě oni, kdo svou přítomností formovali imigrační politiky britských vlád.

¹⁵ Saeed, Amir – Blain, Neil – Forbes, Douglas. New Ethnic and National Question in Scotland: Post-British Identities among Glasgow Pakistani Teenagers. *Ethnic and Racial Studies*, 1999, roč. 22, č. 5, s. 821 – 844.

¹⁶ *Improving Opportunity, Strengthening Society. The Government's strategy to increase race equality and community cohesion*. Home Office, 2005.

Secure Borders, Safe Haven. Integration with Diversity in Modern Britain. Home Office, 2002.

The New and Old. The Report of the Life in the United Kingdom Advisory Group. Home Office, 2003.

¹⁷ *Race Relations Act 1976*.

¹⁸ *Anti-Muslim Discrimination and Hostility in the United Kingdom*. Islamic Human Rights Commission, 2000.

Parekh, Bhikhu. *The Future of Multi-Ethnic Britain: The Parekh Report*. London: Profile Books, 1999. 417 s. ISBN 0 9538164 1 9..

Islamophobia: A Challenge for Us All. Vyd. 1. London: Runnymede Trust, 1997. 70 s. ISBN 0 902397 98 2.

Poslední dva dokumenty se svým charakterem blíží spíše vědeckým monografiím, proto jsou v seznamu literatury zahrnuty pod sekundární literaturou.

¹⁹ Baršová, A. – Barša, P.: cit. dílo, s. 10.

²⁰ Mezi lety 1940 – 1975 se do Velké Británie vrátilo více než 7 milionů bílých kolonistů, zatímco příslušníků etnických menšin bylo roku 1981 2,2 milionu. Bade, K. J.: cit. dílo, s. 287 a 358.

Mezi lety 1948 – 1962 uplatňovala Británie otevřený imigrační režim umožňující volný přístup do země všem občanům Commonwealthu. Obyvatelé Společenství v té době disponovali stejným právním postavením a sociálními a politickými právy jako občané Velké Británie. Jak ale poznamenává Anthony Geddes, hlavním motivem pro příchod do Spojeného království nebyla bezproblémovost přístupu na jeho území, ale potřeba nových pracovních sil.²¹ Přestože migrace domorodých obyvatel Commonwealthu nebyla masovou záležitostí²² významně se podílela na poválečné obnově Británie a budování státu blahobytu padesátých let. Většinou se jednalo o málo kvalifikované dělníky zaměstnané v textilním a automobilovém průmyslu, ve zdravotnictví nebo veřejné dopravě.

Na konci padesátých let se poprvé začaly veřejně projevovat proti-přistěhovalecké nálady britské společnosti. V roce 1958 propukly omezené rasové nepokoje v londýnské čtvrti Notting Hill a ve městě Nottingham. Autoři zabývající se problematikou britské imigrační politiky se rozcházejí v názoru, zda zpřísnění imigrační politiky způsobily právě proti-přistěhovalecké názory veřejnosti²³ nebo rasismus vládních kruhů²⁴. Nicméně imigračním zákonem z roku 1962 (*Commonwealth Immigrants Act*) došlo k omezení možností získání občanství pro obyvatele Společenství. Roku 1968 byl přijat doplňující zákon znemožňující přístup do země Indům žijícím ve východní Africe. Definitivní právní úpravu představuje imigrační zákon (*Immigrations Act*) prosazený konzervativní vládou Edwarda Heatha roku 1971. Ten rozlišil obyvatele Spojeného království a jeho kolonií a obyvatele nezávislých zemí Commonwealthu, kterým výrazně znesnadnil přístup do země.

V sedmdesátých a osmdesátých letech ve Velké Británii platily jedny z nejpřísnějších imigračních zákonů v Evropě s nejvyšší mírou kontrol při vstupu do země. Další přistěhovalectví do země bylo možné již jen díky sjednocování rodin nebo na základě udělení azylu. Rodinní příslušníci²⁵ žadatele o azyl výrazně převyšovaly, protože Británie patřila k evropským zemím s nejnižším počtem udělených azylových oprávnění²⁶. K další reformě

²¹ Geddes, A.: cit. dílo, s. 32.

²² Mezi lety 1953 – 1962 jich přišlo 391 000. Bade, K. J.: cit. dílo, s. 287.

²³ Hansen, Randall. *Immigration and Citizenship in Post-War Britain*. Vyd. 1. Oxford: Oxford University Press, 2000. 320 s. ISBN 978-0-19-924054-8.

²⁴ Paul, Kathleen. *Whitewashing Britain: Race and Citizenship in the Post-War Era*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1997. 253 s.

²⁵ Mezi lety 1969-1977 se do Velké Británie přistěhovalo 55 875 mužských pracovníků a 259 646 jejich rodinných příslušníků. Tamtéž, s. 245.

²⁶ V letech 1983-1990 zažádalo v Německu o azyl 700 000 osob, zatímco ve Velké Británii 87 000. Bade, K. J.: cit. dílo, s. 347.

imigrační politiky přistoupila až vláda labouristického kabinetu Tonyho Blaira na počátku 21. století zavedením programu pro přistěhovalce vysoce kvalifikovaných pracovních sil.

Někteří autoři²⁷ se domnívají, že to byla právě přísná imigrační politika Spojeného království, která umožnila vytvoření úspěšných modelů integrační politiky a začlenění příslušníků etnických menšin do většinové společnosti. Základní principy britské integrační politiky nastíníme v následující kapitole.

2.2. Integrační politika

Pokud chceme zkoumat vztah britského státu k muslimské menšině, musíme se nejdříve blíže zastavit u integračních politik, které Británie používá vůči přistěhovalcům patřícím k etnickým menšinám. Přístup k rasově, kulturně i nábožensky odlišným etnikům formovala ve Spojeném království několikasetletá koloniální a imperiální zkušenost. Britové sice vždy považovali svou kulturu a její hodnoty za nadřazené nepřehledné směsici nejrůznějších kultur a civilizací v Impériu a více či méně ochotně nesli Kiplingovo „břímě bílého muže“, na druhou stranu ale dokázali odlišné myšlenkové a kulturní hodnoty respektovat a uznávat. Barša tento model nadřazenosti a tolerance nazývá hierarchickým kulturní pluralismem.²⁸

V šedesátých letech dvacátého století se během vlády labouristického premiéra Harolda Wilsona pod vlivem amerického hnutí za občanská práva proměnil nerovný kulturní pluralismus v liberální multikulturalismus. Hlavní tezí tohoto myšlenkového proudu byla rovnost všech kultur při zachování loajality k liberálním sociálním a politickým principům.

Cesta k prosazení multikulturního modelu v britské politice však nebyla jednoznačná. Jeden z jeho hlavních odpůrců, politik Konzervativní strany Enoch Powell, poukazoval na nebezpečí plynoucí z migrace a přikláněl se k omezení přistěhovalců a větší asimilaci imigrantů. Ve své kontroverzním projevu z roku 1968 známém pod názvem „Rivers of Blood“ požadoval zrušení antidiskriminačních zákonů a repatriaci cizinců.

Oficiální podporu však získala multikulturalistická koncepce labouristického ministra vnitra Roye Jenkinse. Svůj model založil především na podpoře kulturní rozmanitosti, tolerance vůči jednotlivým etnikům a jejich sociálně-ekonomické a politické integraci.²⁹ Výraznou inspiraci britskému multikulturalismu přinášelo americké hnutí za občanská práva

²⁷ Geddes, A.: cit. dílo s. 45.

²⁸ Barša, P.: cit. dílo, s. 220.

²⁹ Tamtéž, s. 223.

probíhající od počátku šedesátých let. V americkém a britském přístupu však můžeme pozorovat několik zásadních odlišností. Zatímco americká společnost stála před problémem začlenění bývalých otroků do většinové společnosti, Velká Británie se potýkala s otázkou integrace imigrantů, kteří se pro vstup do Spojeného království rozhodli svobodně. Proto britská vláda zpočátku zcela odmítala pozitivní diskriminaci (*affirmative action*) a později ji přijmala pouze se značnými výhradami. Britští politici také odmítali vytvořit po americkém vzoru tavící kotlík (*melting pot*) a spíše než na rozpuštění jedince v univerzální britské kultuře se soustředili na integraci kulturních a etnických skupin.³⁰

Nejvýraznější roli při začleňování přistěhovalců do britské společnosti sehrála série antidiskriminačních zákonů přijatých v šedesátých a sedmdesátých letech. Jejich hlavním cílem bylo předejít rozsáhlým rasovým nepokojům a zajistit klidné soužití mezi většinovou společností a příslušníky etnických minorit. Jak poznamenal labouristický ministr vnitra Frank Soskice: „Je lepší přijmout tento zákon nyní, dříve než sociální napětí a zášť budou moci pokazit a zdeformovat naše vztahy.“³¹

První zákon o vztahu mezi rasami (*Race Relations Act*) byl přijat roku 1965. Zakazoval diskriminaci na základě etnické nebo rasové příslušnosti, barvy či národnostního původu. V praxi se však ukázal jako neúčinný, protože postihoval pouze diskriminaci na veřejných místech, např. v kinech nebo restauracích, a zaváděl natolik přísné sankce, že nebyly prakticky udělovány. Novela z roku 1968 již postihovala i diskriminaci v bydlení, vzdělávání a v zaměstnání. Oba zákony však delegalizovaly pouze nepřímou diskriminaci a svým důrazem na řešení problémů na lokální úrovni vytvářeli z imigrantů spíše pasivní objekty práva než jeho aktivní účastníky.³²

Výrazný posun do antidiskriminačního zákonodárství přinesl zákon z roku 1976. Kromě přímé diskriminace postihoval i její nepřímou formu. Nepřímou diskriminací se myslí omezující podmínky nevztahující se explicitně na určitou menšinu, ale ve skutečnosti ji zásadním způsobem poškozující. Zákon dále ustanovil Komisi pro rasovou rovnost (*Commission for Racial Equality*), která monitoruje zachovávání rasové rovnosti a v případě jeho porušení má právo zahájit civilní soudní řízení. Vytvoření komise znamenalo významné zlepšení v dodržování antidiskriminačních zákonů. Po britském vzoru byly od devadesátých

³⁰ Roy Jenkins prohlásil: „Nemyslím, že v této zemi potřebujeme tavící kotlík. Definuji integraci nikoli jako zplošťující proces asimilace, ale jako rovnou příležitost doprovázenou kulturní rozmanitostí v atmosféře vzájemné tolerance.“ Joppke, C.: cit. dílo, s. 225.

³¹ Tamtéž, s. 226.

³² Geddes, A.: cit. dílo, s. 46.

let obdobné orgány zaváděny v Evropské unii. Třetí důležitou změnou bylo omezené povolení pozitivní diskriminace, a to pouze pomocí výjimečných výhod v zaměstnání. Zavedení tohoto opatření nebylo povinné a sloužilo v případech zjevného znevýhodňování cizinců. Zákon z roku 1976, platný až do současnosti, představuje základní pilíř britské integrační politiky.

Dalším podstatným rysem integrační politiky je tradičně liberální přístup k vícečetnému občanství trvající již od poloviny 19. století. Britské úřady nahlíží na dvojí občanství jako na problém, který se jich více méně netýká a v praxi jim nepřináší téměř žádné problémy. Vládní strategie z roku 2002 shrnuje přístup k vícečetnému občanství takto: „Vláda si je vědoma, že ve stále mobilnějším světě bude stále více lidí nabývat více než jedno občanství. Spojené království již dávno přijalo koncept dvojího občanství. Lidé nejsou nuceni, aby se vzdali svého původního občanství jen proto, aby se mohli stát Brity. Jsme si vědomi, že tito lidé uchovají pevné pouta se zemí svého původu. Již ve strategii z roku 1998 jsme řekli: Je možné být občanem dvou zemí, a současně dobrým občanem obou.³³“ Britská politika tak ostře kontrastuje nejenom s politikou Německa, tradičně odmítajícího dvojí občanství, ale i s politikami většiny evropských zemí.³⁴

Významnou roli v koncepci britské integrační politiky zaujímá důraz na lokální integraci přistěhovalců. Centrální vláda přenáší značnou část pravomocí na místní samosprávu, která je tradičně odpovědná za vzdělávání, sociální služby, ubytování a spravování místní infrastruktury. Podle zákona o vztahu mezi rasami z roku 1976 zajišťuje dohled nad eliminací diskriminace a zajištění rovných příležitostí. Dříve než se na počátku osmdesátých let podařil navázat přímý kontakt mezi samosprávou a menšinami, představovaly důležité prostředníky Rady komunitních vztahů (*Community Relations Councils*), dobrovolnické organizace zajišťující podporu samosprávy pro přistěhovalci a vytvářející projekty spolupráce imigrantů a starousedlíků.³⁵

Za hlavní pilíře britské integrační politiky můžeme označit liberální multikulturalismus prosazující rovnost všech kultur a zachování vlastní skupinové identity při dodržování základních principů liberální demokracie, antidiskriminační zákonodárství zaručující stejné příležitosti pro příslušníky všech ras a etnik, vstřícný postoj k dvojímu občanství a důraz na integraci imigrantů na lokální úrovni.

³³ *Secure Borders, Safe Haven. Integration with Diversity in Modern Britain*. Home Office, 2002, s. 31.

³⁴ Baršová, A. – Barša, P.: cit. dílo, s. 119 - 120.

³⁵ Joppke, C.: cit. dílo, s. 239.

2.3. Vztah veřejnosti k přistěhovalcům

Významným faktorem ovlivňujícím státní politiku vůči přistěhovalcům představuje postoj veřejnosti k imigrantům a jejich integraci do společnosti. Přestože britská politika byla zejména v otázce podpory imigrantů při zapojování do každodenního života ve Spojeném království poměrně vstřícná, můžeme v celé poválečné historii pozorovat u určité části populace silné proti-přistěhovalcké nálady. Na politické scéně je nejjasněji manifestoval zmiňovaný Enoch Powell ve svém projevu z roku 1968. V současnosti zauímají protipřistěhovalckou pozici krajně pravicová uskupení Britská národní strana (*British National Party*) a Národní fronta (*National Front*). Tyto strany však zůstávají na okraji politického spektra, pouze BNP zaznamenala dílčí úspěchy na lokální úrovni po rasových nepokojích v Bradfordu, Burnley a Oldhamu v roce 2001.³⁶ Občasné násilné střety mezi mladými přistěhovalci a starousedlíky představují jeden z mála zjevných projevů anti-imigrantismu ve Velké Británii. K prvním došlo na konci padesátých let, v roce 1981 propukly velké nepokoje v londýnském předměstí Brixtonu a zatím poslední, již zmiňované, roku 2001.

Někteří autoři³⁷ upozorňují, že celá společnost má nastavený určitý práh tolerance vůči přistěhovalectví. Zatímco omezený počet imigrantů je vnímán jako obohacení celé společnosti, po překročení jisté úrovně přistěhovalectví jsou cizinci vnímáni jako ohrožující a destabilizující prvek. Geddes stručně shrnuje vztah společnosti k imigrantům, když říká, že čím se jedná o starší, chudší a méně vzdělané obyvatelstvo bydlící na severu Anglie, tím je jejich přístup k přistěhovalcům odmítavější. Upozorňuje také na zajímavý fakt nadhodnocování počtu příslušníků etnických menšin. Podle průzkumů veřejného mínění se většina dotazovaných domnívala, že menšiny tvoří až 26% obyvatel Británie, zatímco ve skutečnosti jich zde žije 7,6%.³⁸

Patrně nejzrevrubnější analýzu postoje Britů k přistěhovalcům podávají ve své práci Fetzer a Soper.³⁹ Zaměřují se na vztah obyvatelstva ke státní politice vůči muslimům, což zcela odpovídá náplni naší studie. V průzkumech provedených v letech 2001 a 2002⁴⁰ zjišťovali stanovisko veřejnosti k muslimské menšině na základě postoje ke státní podpoře

³⁶ Geddes, A.: cit. dílo, s. 47.

³⁷ Doty, R. L.: cit. dílo., s. 46.

Favell, A.: cit. dílo, s. 111.

³⁸ Geddes, A.: cit. dílo, s. 46.

³⁹ Fetzer, J. S. – Soper, J. C.: cit. dílo, s. 130 – 145.

⁴⁰ 2001 and 2002 Roper Europe Religion and the State I and II Surveys a 2001 MORI Faith Schools Survey.

islámských škol. 46% obyvatelstva vyslovilo obecnou podporu státní politice vůči církevnímu školství, explicitní podporu rozšiřování islámských škol ale pouze 25%. Při rozboru shromážděných dat došli oba autoři k řadě zajímavých závěrů.

Potvrdila se hypotéza, že vyšší vzdělání podporuje liberálnější postoj vůči přistěhovalcům a tedy i vyšší podporu pro požadavky muslimů. Naopak jednoznačný výsledek nepřineslo zkoumání z hlediska sociálního rozvrstvení. Příslušníci nižších společenských tříd sice podporovali další omezení migrace, k požadavkům již usazených přistěhovalců však byli poměrně vstřícní. Nepotvrdil se ani předpoklad, že by ženy odmítaly vstřícnou politiku státu vůči muslimům z důvodů vztahu islámu k ženám. Naopak ženy podporují muslimské požadavky a se zvyšujícím se vzděláním tato podpora stoupá. Dalším zkoumaným ukazatelem byla příslušnost ke křesťanským církvím. Ukazuje se, že členové všech křesťanských církví solidarizují z muslimy a podporují jejich požadavky. Na druhou stranu je třeba říci, že podpora muslimů je vysoká i mezi sekularizovaným obyvatelstvem. Vztah k muslimům výrazně ovlivnily také teroristické útoky ze září 2001. Oproti průzkumům provedeným v létě 2001 narostl v roce 2002 odmítavý postoj vůči rozšiřování islámských škol z 19% na 25,6%.

Obecně můžeme říci, že britská společnost zaujímá k imigrantům vstřícný postoj, protipřistěhovalecky smýšlející tvoří menšinu. Podpora muslimských požadavků v oblasti školství je však poměrně nízká. Postoj respondentů nejvíce ovlivňuje dosažené vzdělání, méně již jejich sociální status nebo deklarovaná příslušnost k církvi.

3. Formování muslimské komunity ve Velké Británii

První muslimští dělníci se začali usazovat ve Velké Británii v polovině devatenáctého století. Do Spojeného království přicházeli z domovských kolonií jako pomocná pracovní síla pro rychle se rozvíjející průmysl. V roce 1889 byla ve Wokingu otevřena první mešita a muslimové začali vytvářet první náboženské a sociální organizace. V období před druhou světovou válkou byl ale počet muslimů téměř zanedbatelný a jejich přítomnost ve veřejném prostoru nepozorovatelná.⁴¹ V současnosti představuje muslimská komunita⁴² v rámci britské společnosti významnou menšinu. Tvoří ji přes 1,5 milionu osob, což představuje přibližně

⁴¹ Fetzer, J. S. – Soper, J. C.: cit. dílo, s. 26.

⁴² K diskusi nad otázkou, zda muslimové mají natolik silnou společnou identitu, že vytvářejí jedno minoritní seskupení, nebo se naopak rozpadají do řady etnických skupin, přistoupíme v následujících kapitolách.

2,5% obyvatel Velké Británie.⁴³ V této kapitole krátce představíme historický vývoj přítomnosti islámu v Británii a sociální a demografické charakteristiky muslimské minority.

První velká vlna muslimských přistěhovalců začala do Británie proudit po vyhlášení nezávislosti a rozdělení Indie v roce 1947. Značně nestabilní politická situace na Indickém subkontinentu, četné násilnosti a rozsáhlé přesuny obyvatelstva přiměly velký počet lidí k vystěhování ze země. Vstup do Spojeného království jim usnadňovala vstřícná imigrační politika a značná poptávka po nekvalifikované pracovní síle. Někteří autoři⁴⁴ hovoří také o tom, že přijetí muslimů ve Velké Británii podpořila pozitivní imperiální zkušenost s islámem, toto tvrzení však můžeme považovat za značně spekulativní.

V průběhu šedesátých a sedmdesátých let většina imigrantů přicházela z Pákistánu a Indie, od počátku sedmdesátých let a zejména v osmdesátých letech přistěhovalci z Bangladéše. V roce 1971 pocházela většina imigrantů z Commonwealthu z Karibiku (265 000 osob), 128 000 osob přišlo z Pákistánu a 241 000 z Indie a východní Afriky.⁴⁵ V současnosti můžeme nalézt mezi milionem a půl britských muslimů 658 000 osob původem z Pákistánu a 260 000 původem z Bangladéše.⁴⁶ Muslimská menšina je rozdělena do řady náboženských škol a skupin, výrazně převažují sunnitští muslimové. Z největších uskupení zmiňme hnutí *Deobandi*, *Barelvi* a *Tabligh*, všechny původem z indického subkontinentu.⁴⁷

Hlavním motivem pro vstup do Spojeného království byla vidina snadného výděлку. Většina příchozích se zde nechtěla usadit netrvalo, ale plánovali návrat a nákup domu nebo pozemku.⁴⁸ Výhodné ekonomické podmínky, možnosti vzdělání spolu s nestabilní politickou situací v domovských zemích však nakonec přiměla většinu z nich v Británii zůstat. V životě prvních přistěhovalců proto nehrál islám zdaleka rozhodující roli. Náboženský život se omezoval pouze na neformální rituály a osobní denní modlitby. Nebylo potřeba budovat speciální prostory pro mešity a modlitebny, věřícím postačovali běžné domy a byty. Radní Shaik k tomu říká: „Nejdříve jsme si nezvykli na život v této zemi a tak jsme se

⁴³ National Statistics – Census 2001 - www.statistics.gov.uk/census2001/census2001.asp - 14. 2. 2007

⁴⁴ Nielsen, Jorgen S. *Towards a European Islam*. London: Macmillan Press, 1999. 163 s.

⁴⁵ Bade, K. J.: cit. dílo, s. 328.

⁴⁶ Cesari, J.: cit. dílo, s. 10.

⁴⁷ Tamtéž, s. 93.

⁴⁸ Shuja Shaik, radní londýnského předměstí Hackney, popisuje tehdejší situaci: „Většina našich lidí přišla do této země v padesátých a šedesátých letech za práci; jejich cílem bylo vydělat dva tisíce liber (...) Mohli jsme vzít tyto peníze a odjet domů (do Pákistánu nebo Indie), založit obchod, koupit farmu, na živobytí by to stačilo, protože dva tisíce liber bylo hodně peněz.“ - Fetzer, J. S. – Soper, J. C.: cit. dílo, s. 27.

nepřipravovali. Neobtěžovali jsme se se stavbou mešit, jeden pokoj stačil. ⁴⁹ Mnoho příslušníků první přistěhovalecké generace tlumilo zjevné projevy svého náboženského přesvědčení, aby předešlo potenciálním sporům s vládními úřady. Britská vláda náboženské potřeby nově příchozích příliš nereflektovala, protože předpokládala jejich brzký návrat zpět do domovských zemí.

Situace se změnila v průběhu sedmdesátých let, kdy za prvními přistěhovalci začali do Británie přicházet jejich rodinní příslušníci a natrvalo se zde usazovali. V tradiční kultuře muslimských rodin hraje náboženství zásadní roli a tak zajištění podmínek pro vykonávání náboženské praxe získalo na důležitosti. Muslimské komunity započaly se stavbou prvních oficiálních mešit a otevřela se otázka kompatibility náboženských předpisů s právními ustanoveními a praxí sekulárního státu v oblasti vzdělávání a zaměstnání.

Muslimové se řadí ke skupinám s nejhorším sociálním postavením. Bangladéšané a Pákistánci patří mezi přistěhovalecká etnika s nejvyšší mírou nezaměstnanosti, nejnižšími příjmy a nejhoršími ubytovacími podmínkami. V roce 1991 se mezi Pákistánci ve věku 16 – 29 let nacházelo 36 procent nezaměstnaných, zatímco mezi jejich bílými vrstevníky 15 procent, v roce 1998 byl tento poměr 21 procent ku 5 procentům, v současnosti je nezaměstnanost mezi Pákistánci přibližně dvakrát vyšší než u zbytku populace.⁵⁰ Sociální situaci muslimů dále zhoršuje územní koncentrace ve velkých průmyslových centrech severní a severozápadní Anglie, v Bradfordu, Manchesteru a Birminghamu, která byla od osmdesátých let nejvíce postižena ekonomickou restrukturalizací. Charakteristiku muslimské komunity dotváří její demografický profil. Na počátku devadesátých let tvořili mladí lidé pod šestnáct let 42,5 procent pakistánské menšiny a 47,3 procent bangladéšské. V porovnání s 19,3 procenty mladých lidí mezi Brity se jedná o velmi mladou populaci.⁵¹

Špatná sociální situace spolu s velkým počtem mladých muslimů v druhé a třetí přistěhovalecké generace vytvářejí základní předpoklady pro chápání islámu jako určujícího prvku vlastní identity. Problematikou přesunu od identifikace s etnickou skupinou a chápání islámu pouze jako součásti tradiční kultury u první generace imigrantů k identifikaci s islámem jako životní ideologií u druhé a zejména třetí generace se budeme blíže zabývat v jedné se závěrečných kapitol.

⁴⁹ Tamtéž, s. 31.

⁵⁰ Cesari, J.: cit. dílo, s. 23.

⁵¹ Joppke, C.: cit. dílo, s. 257.

4. Integrace muslimů do většinové společnosti

4.1. Právní úpravy

Otázka začleňování muslimské menšiny do britské společnosti nás staví před široký komplex problémů zasahující do oblasti sociální, ekonomické, politické, kulturní a v neposlední řadě i náboženské. Tato kapitola si klade za cíl představit zásadní sporné body vzájemného soužití muslimské komunity a většinové společnosti. Námi diskutované otázky ilustrují složitost zkoumané problematiky a přibližují postoj britské vlády a společnosti při řešení konkrétních konfliktů. Nejdříve se zaměříme na přístup britského právního systému k přítomnosti příslušníků náboženské menšiny pocházejících z oblastí ze zcela odlišným právním uspořádáním a způsobem uvažování.

Přijetí antidiskriminačních zákonů v šedesátých a sedmdesátých letech znamenalo zásadní posun v ochraně práv menšin. Flexibilita britského *common-law* umožňovala soudům poměrně pružně reagovat na požadavky jednotlivých etnických skupin na zvláštní vyjímky z dodržování zákonných požadavků a nařízení na základě náboženských a kulturních tradic a příkazů.⁵² Klíčový problém, který antidiskriminační zákonodárství přinášelo, byl spojen s odmítnutím občanského univerzalizmu a nastolením ochrany partikulárních rasových skupin. Zákon o vztahu mezi rasami z roku 1976 definoval rasovou skupinu poměrně vágně, když stanovoval, že: „rasová skupina znamená skupinu lidí definovanou vztahem k barvě, rase, národnosti nebo etnickému a národnostnímu původu“⁵³. Nastoloval tak otázku, které skupiny mají na ochranu před diskriminací nárok a které již ne. K přesnému vymezení hranice posloužilo sčítání obyvatelstva a vytváření soudních precedentů.

Kategorie etnické skupiny byla poprvé použita při statistickém šetření v roce 1991. Po dlouhých diskusích bylo stanoveno sedm skupin na základě rasové klasifikace a národního původu: bílí, tři černošské podskupin (karibští, afričtí a ostatní), Pákistánci, Bangladéšané, Číňané a sedmá kategorie „další skupina“.⁵⁴ Toto rozčlenění nyní představuje základní vodítko při definování jednotlivých etnických menšin ve Velké Británii.

⁵² Např. vyjmutí Sikhů z povinnosti nosit helmu při řízení motocyklu z důvodů náboženského požadavku na neustálé zakrytí hlavy turbanem. – The Motor-Cycle Crash Helmets (Religious Exemption) Act, 1976; Joppke, C.: cit. dílo, s. 234.

⁵³ *Race Relations Act 1976*, section 3(1).

⁵⁴ Bosveld Karin – Connolly, Helen – Rendall, Michael. *A Guide to Comparing 1991 and 2001 Census Ethnic Group Data*. Office for National Statistics, 2006. 62 s.

Druhou cestou vedoucí k stanovení hranice ochrany menšin bylo vytváření soudních precedentů. Ty sloužily zejména k určení skupin, které mají na zákonnou ochranu nárok nikoli kvůli své rasové příslušnosti, nýbrž na základě etnického původu. V případě *Mandla v. Dowell Lee* z roku 1983 určila Sněmovna lordů, že sikhský student má právo nosit při vyučování turban díky své příslušnosti k etnické menšině. Ochrana Sikhů nemůže být založena na základě barvy, rasy, národnosti nebo národnostního principu, protože tyto znaky je neodlišují od ostatních skupin obývajících indický Pandžáb. Jako měřítko proto byl použit etnický původ definovaný na základě společně sdílené historie, kulturní tradice, zeměpisného původu, jazyka, literatury a náboženství. Sněmovna stanovila, že Sikhové jsou více než náboženskou sektou a přiřkla jim status rasové skupiny na základě etnického původu. Obdobný status získali také cikáni, naopak byl odmítnut v případě rastafariánů, kteří nesplňovali požadavek sdílené historie.⁵⁵

Snaha o získání statusu rasové skupiny mající nárok na ochranu podle antidiskriminačního zákonodárství patří mezi hlavní požadavky britských muslimů v právní oblasti. Britské soudy několikrát odmítly zahrnout případy diskriminace muslimských zaměstnanců do rámce zákona o vztahu mezi rasami. V roce 1979 žaloval muslimský zaměstnanec svého zaměstnavatele v případě *Tariq v. Young*, protože se cítil poškozován pro své náboženské vyznání. Birminghamský pracovní soud však jeho žalobu zamítl. Své rozhodnutí oddůvodnil takto: „Shledáváme, že muslimové jsou identifikováni svým náboženstvím a nikoli svou rasou, národností nebo příslušností k etnické skupině. V obdobném postavení jsou také křesťané. Nacházejí se po celém světě obdobně jako muslimové.“⁵⁶

Muslimské organizace proti tomuto postupu důrazně protestují a požadují obdobnou ochranu jako etnické menšiny. Zpráva Islámské komise pro lidská práva z roku 2000 uvádí: „Současné zákony, zvláště zákon o vztahu mezi rasami, diskriminuje muslimy. Zatímco britské právo chrání dvě náboženské menšiny (židy a Sikhy) na základě toho, že mohou být definováni jako rasa, ostatní náboženství trpí obtěžování a diskriminací z rukou xenofobů bez jakýchkoli právních prostředků. Důležité je, že existují příklady slepého fanatismu, při

⁵⁵ Dobe, Kuljeet. Muslims, Ethnicity and the Law. *International Journal of Discrimination and the Law*, č. 4, roč. 2000, s. 369-86., s. 2 –3.

⁵⁶ Joppke, C.: cit. dílo, s. 249.

kterých pachatelé cíleně útočí na skupiny, jako jsou muslimové, vědomi si toho, že nemohou být postiženi, protože právo je samo o sobě diskriminační.⁵⁷

Obdobně hovoří i další dvě zprávy zpracované britskými vědeckými institucemi v devadesátých letech. Studie Islamofobie: výzva pro všechny uvádí, že muslimové ve Velké Británii čelí výrazným projevům nepřátelství a doporučuje změnu zákona o vztahu mezi rasami.⁵⁸ Zpráva zpracovaná univerzitou v Derby pro ministerstvo vnitra v roce 1999 (*the Derby report*) tvrdí, že muslimové zažívají diskriminaci v oblasti vzdělávání, zaměstnání, ubytování a práva.

Návrh na zahrnutí náboženské diskriminace do zákona o vztahu mezi rasami podal v roce 2000 první muslimský člen Horní sněmovny Lord Ahmed. Jeho návrh byl vládou odmítnut s poukazem na ochranu před náboženskou diskriminací zahrnutou v zákoně o ochraně lidských práv z roku 1998 (*Human Rights Act*).⁵⁹ Z právnické analýzy K. Dobeho vyplývá, že opatření zaváděná zákonem na ochranu lidských práv nemusí být dostačující, protože chrání pouze před zásahy státu nikoli jednotlivce. Dobe naopak poukazuje na to, že muslimové mohou být zahrnuti do rámce zákona o vztahu mezi rasami. Argumentuje společnou náboženskou kulturou, společným původem britských muslimů na Indickém subkontinentu i postupně se vytvářející zvláštní etnickou skupinou britských muslimů. Na podporu svého tvrzení uvádí také výroky lordů – soudců podporující volnější výklad termínu rasová skupina.⁶⁰ Otázka právní ochrany britských muslimů tak nadále zůstává nevyřešená a otevřená dalšímu vyjednávání mezi muslimskými a vládními představiteli.

Dalším výrazný sporný bod představuje požadavek muslimů na rozšíření zákona proti rouhání (*blasphemy law*) kromě křesťanství i na islám. Zákon proti rouhání chrání křesťanské církve před útoky proti jejich učení a většinou sekularizovaná britská společnost vnímá tento zákon již jen jako relikv úzkého vztahu anglikánské církve a státu. Zástupci muslimů otevřeli otázku jeho rozšíření na počátku devadesátých let v souvislosti s vydáním Satanských veršů Salmana Rushdieho Velké Británii. Přestože vláda jejich požadavky po dlouhé diskusi zamítla, poukázala tato aféra na hluboké rozpory mezi sekularizovanou britskou společností

⁵⁷ *Anti-Muslim Discrimination and Hostility in the United Kingdom*. Islamic Human Rights Commission, 2000, s. 9.

⁵⁸ *Islamophobia: A Challenge for Us All*. Vyd. 1. London: Runnymede Trust, 1997. 70 s. ISBN 0 902397 98 2.

⁵⁹ Cesari, J.: cit. dílo, s. 32.

⁶⁰ Dobe, K. cit. dílo, s. 2 – 3.

a muslimskou komunitou, která považuje náboženství za zásadní součást každodenního života.⁶¹

Zatímco v koncepční otázce celkové ochrany před diskriminací z náboženských důvodů zůstala většina muslimských požadavků nevyslyšena, v případech konkrétního přizpůsobování právních norem muslimským náboženským příkazům zastává britská legislativa a soudnictví poměrně vstřícný postoj. Velmi citlivou zůstává oblast manželského práva. Mnohoženství, které je v řadě islámských států běžnou praxí, je ve Velké Británii povoleno pouze v případě, že rodina má stálé bydliště v zemi, kde je polygamie legální. Muslimský rozvod *talaq* umožňující zapudit manželku pouhým slovním oznámením je v Británii platný pouze pokud se odehraje v cizině a s určitým stupněm formality. Pro řešení manželských sporů vznikla v roce 1982 Islámská rada Shari'a sloužící jako náboženská komise a arbitrážní těleso.⁶²

Sféru výrazně ovlivněnou náboženskými předpisy představuje oblast stravování a úpravy jídla. Na základě zákonů o rituální porážce zvířat (*The Slaughterhouse Act 1974*, *Slaughter of Poultry Act 1967*) nemusí židé a muslimové omráčit zvíře před tím než jej zabijí. Také poptávka po jídle upraveném podle rituálních předpisů *halal* je uspokojována ve všech státních institucích, ať už se jedná o školy, nemocnice, věznice nebo armádní zařízení.

Poslední oblastí, do které zasahují náboženská ustanovení, je zaměstnání. V roce 1983 schválil parlament Kodex, jenž doporučuje zaměstnavatelům umožnit svým zaměstnancům vykonávání náboženských zvyklostí. Muslimů se dotýká zejména nošení vousů, pravidelná denní modlitba a volno v průběhu náboženských svátků.⁶³

Z vývoje právního postavení muslimské komunity můžeme vyzorovat, že britský stát neprovádí politiku komplexní ochrany před náboženskou diskriminací. Požadavky jednotlivých etnických a náboženských skupin řeší partikulárně a s rozdílným přístupem. Zatímco v otázce právního uznání dosáhli muslimové pouze dílčích výsledků, v oblasti školství, kterému bude věnována následující kapitola, byli výrazně úspěšnější.

⁶¹ Fetzer, J. S. – Soper, J. C.: cit. dílo, s. 37.

⁶² Islamic Sharia Council - www.islamic-sharia.co.uk - 14. 3. 2007

⁶³ Cesari, J.: cit. dílo, s. 58 – 60.

Favell, A.: cit. dílo, s. 132.

Joppke, C.: cit. dílo, s. 234.

4.2. Školství

Vzdělávání představuje patrně nejvýraznější třecí plochu mezi muslimskou komunitou a britskou vládou a veřejností. Jak poznamenává Muhammad Anwar, přední odborník na problematiku západního islámu, ze všech sporných otázek, kterým čelí muslimové v Británii, přináší vzdělávání nejvíce vášní, přitahuje nejsilnější reakce a nejširší publicitu.⁶⁴ Muslimští rodiče si jsou vědomi důležitosti kvalitního vzdělání pro úspěšnou budoucnost svých dětí i vlivu, který může škola mít na náboženské smýšlení jejich potomků. Proto na problematiku školství a vzdělávací politiky upírají zvýšenou pozornost a důsledně se snaží o prosazení svých požadavků. Ty můžeme rozdělit do dvou hlavních oblastí: první se dotýká náboženského vzdělávání ve školách a druhá státní podpory soukromých muslimských škol.

4.2.1. Náboženské vzdělávání ve školách

Výuka náboženství a pravidelné modlitby mají v britském vzdělávacím systému své pevné místo. Jsou zde zakotveny zejména díky úzkému vztahu mezi státem a státní anglikánskou církví.⁶⁵ I po omezení privilegovaného postavení anglikánské církve a ukončení diskriminace ostatních církví a náboženských společností v průběhu devatenáctého a dvacátého století si církev ve Velké Británii, na rozdíl například od Francie, uchovávají silné postavení ve veřejném prostoru, zejména v oblasti sociálních služeb a vzdělávání.

Povinná výuka náboženství a zahájení každého vyučovacího dne společnou modlitbou bylo uzákoněno školským zákonem (*Education Act*) z roku 1944. Protože v té době byla přítomnost jiných než křesťanských vyznání v Británii minimální, zákon předpokládal, že se bude jednat o výuku křesťanství a modlitby v křesťanské duchu, aniž by to explicitně stanovoval. Novela zákona z roku 1988 refletovala změněnou náboženskou situaci a stanovila, že náboženské akce ve školách mají mít většinově křesťanský charakter a ve výuce náboženství má dominovat křesťanství.

V praxi převládá ve výkladu zákona značná flexibilita. Za náboženskou problematiku ve školách je na lokální úrovni odpovědný Místní školský úřad (*Local Education Authority – LEA*) a Stálý poradní výbor pro náboženské vzdělávání (*Standing Advisory Committee on Religious Education – SACRE*). Oba orgány zohledňují náboženské vyznání žáků a přizpůsobují mu obsah výuky. V případě, že většina studentů nevyznává křesťanství, žádají

⁶⁴ Fetzer, J. S. – Soper, J. C.: cit. dílo, s. 38.

⁶⁵ Blíže ke vztahu státu a anglikánské církve viz například: McLean, Iain – Linsley, Benjamin. *The Church of England and the State. Reforming Establishment for a Multi-faith Britain*. London: New Politics Network, 2004. 54 s. ISBN 0 9545982 2 9.

školy o vyjímku ze zákonného ustanovení o převaze křesťanství ve výuce, které bývá většinou vyhověno. V hodinách náboženství je kladen značný důraz na multikulturní principy a porozumění mezi jednotlivými náboženstvími. Také pravidelné denní modlitby nemívají často jednoznačně křesťanský charakter. Gill Griffithsová, zástupkyně ředitele většinově muslimské základní školy v Birminghamu, popisuje společné modlitby takto: „Podle zákona musí mít každodenní shromáždění křesťanský charakter. Myslím, že stejně jako většina ostatních škol obcházíme toto pravidlo důrazem na morální principy sdílené všemi náboženstvími.“⁶⁶ Výuka náboženství se v praxi neseťká s přílišnou kritikou. Přestože muslimové patří ke skupinám nejčastěji protestujícím proti systému náboženského vzdělávání, neexistuje ani mezi muslimskými organizacemi silná opozice vůči stávajícímu stavu.

Při řešení konkrétních problémů vyplývajících z požadavků kladených islámskými náboženskými nařízeními zaujímají britské školy vstřícný postoj. Otázka nošení šátku (*hidžábu*) muslimskými studentkami, která vyvolala v devadesátých letech silnou kontroverzi ve Francii, byla ve Velké Británii vyřešena bez větších obtíží. Přestože si některé muslimské organizace stěžují v otázce šátků na diskriminaci⁶⁷, případy zákazu nošení šátků se objevují pouze výjimečně a většinou jsou řešeny požadavkem, aby barva šátků odpovídala barvě školní uniformy.⁶⁸

Také v dalších otázkách probíhá spolupráce bez větších problémů a většina požadavků kladených muslimskými rodiči bývá splněna. Nejčastěji se jedná o oblékání dívek při tělocviku, poskytování *halal* jídla a prázdniny v období náboženských svátků.⁶⁹ Přes občasné případy diskriminace muslimských studentů se jejich zapojení do britského vzdělávacího systému podařilo uspokojivě vyřešit díky flexibilitě škol, porozumění muslimským potřebám a pragmatické snaze předejít politickým kontroverzím.

4.2.2. Státní podpora muslimských škol

Problematika státní podpory soukromých muslimských škol je většinou autorů zabývajících se britským islámem vnímána jako zásadní otázka symbolizující problémy

⁶⁶ Fetzer, J. S. – Soper, J. C.: cit. dílo, s. 40.

⁶⁷ *Anti-Muslim Discrimination and Hostility in the United Kingdom*. Islamic Human Rights Commission, 2000, s. 9.

⁶⁸ Liederman, Lina. Pluralism in Education: The Display of Islamic Affiliation in French and British Schools. *Islam and Christian-Muslim Relations*, 2000, roč. 11, č. 1, s. 107.

⁶⁹ Favell, A.: cit. dílo, s. 127.

soužití muslimské komunity a většinové společnosti obdobně jako šátkové aféry ve Francii. Pro britské muslimy neznamena příznání státní podpory pouze zvýšení úrovně vzdělávání, ale zejména oficiální uznání jejich požadavků jako náboženské komunity. Jeden z představitelů muslimských organizací komentuje tuto skutečnost slovy: „ Státní financování muslimských škol není do značné míry otázkou rozšíření nabídky vzdělávání dotýkající se muslimských rodičů, ale otázkou občanských práv dotýkající se celé komunity.“⁷⁰

Soukromé církevní školy jsou stejně samozřejmou součástí britského vzdělávacího systému jako výuka náboženství a pravidelné denní modlitby. Státní podpora je jim poskytována již do devatenáctého století, kdy tvořily základní složku školní soustavy. Současná podoba vzdělávacího systému státních a církevních škol byla vytvořena školským zákonem z roku 1944. Školy zřizované jednotlivými církvemi jsou povinny řídit se národním kurikulem, ale mohou přednostně přijímat zaměstnance a studenty svého náboženského vyznání. Získávají finanční podporu od místní samosprávy hradící významnou část nutných výdajů. Církevní školy jsou značně oblíbené zejména pro vysokou kvalitu poskytovaného vzdělávání. V současnosti na nich studuje přibližně 29% žáků základních škol a 15% středoškoláků. Mezi největší zřizovatele patří anglikánská církev provozující 4700 škol a katolická církev vlastní 2000 škol.⁷¹

První muslimské soukromé školy byly zakládány na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let. V dnešní době jich existuje více než sto sdružených do zastřešující Asociace muslimských škol ve Velké Británii.⁷² Důvodů vedoucích ke vzniku muslimských škol můžeme nalézt více. Rodiče muslimských studentů často preferují náboženské školy, protože věří, že zajistí jejich potomkům, kteří mají na státních školách horší studijní výsledky než příslušníci ostatních etnických skupin, kvalitnější vzdělání spojené s výchovou v islámském duchu. Impulsy pro vytvoření soukromých náboženských škol však mnohdy vycházejí spíše z ideologických předpokladů. Kupříkladu Joppke cituje Kymlicku, který se domnívá, že hlavním důvodem pro vznik oddělených muslimských škol je snaha vytvořit vzdělávací systém neuznávající základní principy západního liberálního státu. Tyto úvahy podporuje také odmítnutí Swannovy zprávy z roku 1985 většinou muslimských představitelů. Swanova zpráva varovala před separací náboženských škol a vyslovovala se ve prospěch multikulturního vzdělávání. Muslimské organizace k ní vyslovily negativní stanovisko

⁷⁰ Fetzer, J. S. – Soper, J. C.: cit. dílo, s. 43.

⁷¹ Tamtéž, s. 44 a 46.

⁷² Families Online - SW London Muslim Schools - www.familiesonline.co.uk/article/static/163 - 28. 3. 2007
Association of Muslim Schools UK - www.ams-uk.org - 28. 3. 2007

z důvodů údajného sekularismu a relativistického pohledu na náboženství, který by umožnil muslimským dětem zaujmout kritický postoj k islámu.⁷³

Již od druhé poloviny osmdesátých let žádají islámské školy o přiznání státní podpory. Jako první tak učinila v roce 1986 Islamia Primary School sídlící v Brentu založená Yussufem Islamem, dříve známým jako populární zpěvák Cat Stevens. Její žádost byla dvakrát, v letech 1990 a 1993, zamítnuta místními úřady z důvodů velkého počtu škol v dané oblasti. Mnoha muslimy však bylo odmítnutí státní podpory vnímáno jako diskriminace islámského školství vůči školám anglikánským, katolickým a židovským, které subvence získávaly bez zásadních problémů. Snaha muslimských škol o získání obdobného statusu, jako mají školy ostatních denominací, vzbudila v britské společnosti značnou kontroverzi. Příznivci muslimských požadavků vycházeli z multikulturní předpokladů a argumentovali nutností respektovat a podpořit kulturní a náboženskou identitu příslušníků etnických menšin skrze financování jejich soukromých škol. Odpůrci naopak poukazovali na nutnost další integrace menšin do společnosti a nebezpečí segregace v případě podpory odděleného školství.⁷⁴

Diskuse nad státní podporou islámských škol do jisté míry rozdělila také politickou scénu. Zatímco Konzervativní strana podporovala přiznání státní podpory s poukazem na svobodu rodičů při výběru školy pro své děti, v labouristické straně bylo možné nalézt příznivce obou názorů. Odpůrci trvali na tradičním programu labouristické strany požadujícím zrušení státní podpory všem církevním školám. Příznivci muslimských požadavků naopak upozorňovali na nutnost rovného uplatňování stávající legislativy a stejného přístupu ke školám všech církví a náboženských skupin.⁷⁵

Po nástupu vlády Tonyho Blaira převážil názor podporující rozšíření státní podpory i na jiné než anglikánské, katolické a židovské školy.⁷⁶ 30. ledna 1998 získaly status podporovaných škol Al-Furqan Primary School v Birminghamu a Islamia Primary School v Brentu.⁷⁷ V Zelené knize o vzdělávání nazvané Školy: stavění na úspěchu (*Schools: Building on Success*) vyjadřuje labouristická vláda podporu dalšímu rozšiřování sítě náboženských škol: „Vítáme více škol zakládaných církvemi a dalšími hlavními náboženskými skupinami. (...) Zamýšlíme změnit podmínky financování tak, aby bylo možné

⁷³ Joppke, ct. dílo, s. 256.

⁷⁴ Liederman, L.: cit. dílo, s. 107 a 111.

⁷⁵ Tamtéž, s. 110.

⁷⁶ Nezanedbatelnou roli hrála také podpora muslimských voličů labouristické straně ve volbách v roce 1997. Fetzer, J. S. – Soper, J. C.: cit. dílo, s. 49.

⁷⁷ Cesari, J.: cit. dílo, s. 73.

toto [zakládání dalších náboženských škol] uskutečnit.⁷⁸ Státní podporu však získaly již pouze dvě další školy: Feversham Girl School v Bradfordu a Al Hijrah School v Birminghamu. Po etnických nepokojích v severní Anglii na jaře 2001 a teroristických útocích v USA v roce 2001 a ve Velké Británii v roce 2005 bylo další rozšiřování sítě státem podporovaných náboženských škol zastaveno.⁷⁹

Zisk státní podpory znamenal pro muslimskou komunitu především symbolické uznání jejich požadavků státem. Na druhou stranu však otevřel otázku, zda existence oddělených náboženských škol přispívá k integraci menšin do společnosti nebo naopak podporuje jejich segregaci a působení radikálních extremistických skupin.

4.3. Zapojení do politiky

Možnost přístupu k politickým funkcím a schopnost ovlivňovat a spoluutvářet rozhodnutí státní správy a samosprávy patří mezi nejdůležitější ukazatele integrace menšin do společnosti. Podoba politické participace minorit je do značné míry určována systémem a fungováním státních institucí. V této kapitole se proto zaměříme, jak na zapojení muslimské komunity do politického života ve Velké Británii, tak i na principy fungování britského státu, které ho podmiňují.

Na přelomu tisíciletí byli muslimové zastoupeni 217 členy samosprávy⁸⁰, 2 poslanci Dolní komory Parlamentu a 2 příslušníky Sněmovny Lordů.⁸¹ Otázkou samozřejmě zůstává, co absolutní čísla značí o zapojení a vlivu muslimů na britskou politiku. Nejdříve se pokusíme prozkoumat situaci v komunální politice. Ze studií zabývajících se touto problematikou⁸² vyplývá, že ve městech s velkou koncentrací muslimského obyvatelstva hrají radní z řad etnických menšin nezastupitelnou úlohu. Jejich přítomnost začala být v místní politice patrná

⁷⁸ *Schools: Building on Success*. Londýn, 2001, s. 48.

⁷⁹ Cesari, J.: cit. dílo, s. 73.

⁸⁰ Stav po komunálních volbách v roce 2000. Celkový počet zastupitelů je 25 000.

⁸¹ Fetzer, J. S. – Soper, J. C.: cit. dílo, s. 50.

⁸² Garbayl, Romain. *Ethnic Minorities, Cities and Institutions: a Comparison of the Modes of Management of Ethnic Diversity of French and British Cities*. in: Koopmans, Ruud – Statham, Paul. *Challenging Immigration and Ethnic Relations Politics: Comparative European Perspectives*. Oxford: Oxford Univ. Press, 2000. 443 s. ISBN 0-19-829561-8. s. 286 – 287.

Solomos, John – Back Les. *Rethinking the Politics of Race: Participation, Representation and Identity in Birmingham*. in: Gendrot, Sophie B. – Martiniello, Marco. *Minorities in European Cities. The Dynamics of Social Integration and Social Exclusion at the Neighbourhood Level*. Basingstoke, Hampshire: Macmillan, 2000. 262 s. ISBN 0-312-23132-6. , s. 147 – 149.

od počátku osmdesátých let. Ke vstupu do městských rad jim napomohlo zejména vítězství Labouristické strany v řadě komunálních voleb na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let, kdy se labouristé po porážce v parlamentních volbách v roce 1979 soustředili na úspěch v komunální sféře. Jako příklad může sloužit Birmingham, kde se stali příslušníci etnických menšin poprvé ve větším počtu členy městské rady po vítězství labouristické strany ve volbách roku 1983. V současnosti tvoří příslušníci asijských etnických menšin, z kterých pochází největší počet muslimů, přibližně 13,5% populace města, přičemž v městské radě představují jejich zástupci 13,7% radních.⁸³ I když z absolutního počtu muslimských zastupitelů bychom mohli usuzovat na nízkou úroveň zastoupení v komunální politice, díky značné územní koncentraci muslimské menšiny ve velkých městech je její reprezentace v oblastech, které obývá, naopak poměrně vysoká.

Jaké jsou další faktory ovlivňující úspěšné zapojení muslimů do komunální politiky a do jaké míry mohou muslimští zastupitelé ovlivňovat podobu jednotlivých politických rozhodnutí? Podrobnou odpověď na tyto otázky podává ve své studii srovnávající zapojení etnických menšin do městské samosprávy ve Francii a Velké Británii Romain Garbayle.⁸⁴ Soustřeďuje se, jak na podobu institucí vytvářející britský politický systém, tak i na konkrétní podobu lokální politiky.

Nejdříve si všímá vztahů mezi centrálními vládními orgány a komunální politikou. Samospráva hraje v britském politickém systému velmi důležitou úlohu. Pod její správu spadá řada oblastí veřejného života, mezi nimi i většina problematických okruhů týkajících se etnických menšin. Jedná se zejména o distribuci sociálních služeb, provoz škol a správu obecních bytů. Důležitým faktorem utvářejícím podobu lokální politiky je její striktní oddělení od centrální správy. Díky tomu se řešení většiny problémů dotýkajících se muslimských komunit nepřenáší na celostátní úroveň a nedochází k jejich politizaci. Naopak jsou řešeny na věcné úrovni a muslimští zastupitelé mají značný prostor pro ovlivňování konečných rozhodnutí místních orgánů. Dalším efektem oddělení centrální a lokální politiky je i malá personální propustnost mezi oběma oblastmi. Lokální politici neusilují o kariéru na celostátní úrovni, a proto necítí potřebu prezentace své činnosti mimo oblast své správy, což dále přispívá k věcnosti jejich rozhodování.⁸⁵

⁸³ Garbayl, R.: cit. dílo, s. 286.

⁸⁴ Garbayl, R.: cit. dílo.

⁸⁵ Tamtéž, s. 289 – 292.

Složkou politického systému, kterou nelze v žádném případě opominout, jsou politické strany. Zastavme se nejprve u podílu etnických menšin na jejich činnosti. Minority jsou tradičně spojovány s Labouristickou stranou, která je jim díky svému programu vstřícnému vůči přistěhovalcům a multikulturalismu bližší než strana Konzervativní. Příslušníci menšin začali vstupovat do labouristické strany na počátku osmdesátých let a to zejména ve velkých městech. Přestože představitelé labouristické strany vždy usilovali o co největší podporu z řad imigrantů, nechtěli jim zároveň přiznávat přístup k důležitým politickým rozhodnutím. Členové strany zastupující přistěhovalce proto byli mnohdy v rámci vnitrostranické činnosti diskriminováni. Přesto se jim podařilo prosadit a v současnosti tvoří nedílnou složku strany.

Od padesátých let se britská samospráva stále více politizuje a politické strany v ní hrají rozhodující úlohu. Zejména labouristé ji poté, co byli na konci sedmdesátých let nuceni přejít do opozice, využívali k prosazení svého programu. Výrazně tím byla ovlivněna také oblast vztahu s menšinami, protože Labouristická strana se soustředila na prosazování anti-diskriminačního zákonodárství a multikulturalistických principů. Byly zaváděny prvky pozitivní diskriminace menšin, odbory samosprávy dohlížející na rovnost příležitostí, iniciativy imigrantů byly podporovány rozsáhlými dotacemi. Labouristické samosprávy mnohdy přistupovaly při prosazování svého programu až k militantním anti-rasistickým kampaním, které se centrální Konzervativní vláda snažila tlumit omezováním svobody samospráv při nakládání s jejich finančními prostředky. Přesto došlo k pevnému uchycení etnických menšin v lokální politice. V devadesátých letech zde působilo přes třináct set úředníků zabývajících se rasovými vztahy z řad bývalých imigrantů a minority jsou zastoupeny několika sty volených radních.⁸⁶

Zapojení menšin do komunální politiky napomáhá kromě postavení lokální politiky v rámci britského vládního systému také volební systém a vnitřní uspořádání samosprávy. Města jsou rozdělena do řady malých okrsků⁸⁷, přičemž z každého je většinovým systémem vybírán jeden radní na období tří let. Dělení na malé obvody dále zvýrazňuje výhodu územní koncentrace minorit, které jsou většinou v rámci města soustředěny pouze v několika čtvrtích. Etnická skupina převládající v rámci jednoho obvodu tak má výrazně vyšší šanci zvolit zastupitele ze svých řad, než skupina, která je rozptýlena po celém městě. Organizace samosprávy dále zvýhodňuje podíl menšin na správě města. Městský úřad je rozdělen do mnoha výborů, jejichž obsazení je rozděleno mezi zájmové sféry ve vládnoucí straně. Etnické

⁸⁶ Joppke, C.: cit. dílo, s. 240 – 246.

⁸⁷ Například Birmingham je rozdělen do 39 okrsků po 20 000 obyvatelích.

skupiny, i když mezi radními netvoří většinu, mají šanci zaujmout vůdčí postavení ve výborech, které se jich přednostně týkají.⁸⁸

Významným aspektem integrace muslimů do komunální politiky je vzájemná komunikace mezi samosprávou a představiteli muslimských organizací. Po nepokojích, které v roce 1985 zasáhly Birmingham, bylo vytvořeno Stálé poradní fórum (*Standing Consultative Forum*) zajišťující pravidelné konzultace mezi etnickými organizacemi a radou města. Byl tak vytvořen účinný nástroj pro vzájemnou komunikaci a zástupci menšin získali možnost prezentovat své názory a ovlivňovat rozhodnutí rady ve svůj prospěch. Městská samospráva dále poskytuje fondy pro rozvoj podnikání přistěhovalců skrz Školící a podnikatelskou radu (*Training and Enterprise Council*) a prostředky pro zvýšení zaměstnanosti pomocí Zaměstnaneckých center (*Employment Resources Centres*), z nichž jedno je zaměřeno přímo na pomoc nezaměstnaným muslimům (*Islamic Resources Centre Balsall Heath*).⁸⁹

Přestože se etnickým menšinám podařilo úspěšně zapojit do komunální politiky a získat zde silný hlas, existují limity omezující jejich působení. Opět si vezměme za příklad Birmingham. Z práce Solomose a Backa vyplývá, že se představitelům etnických menšin (v Británii tradičně nazývaných *blacks*) nepodařilo v rámci labouristické strany vytvořit jednotnou frakci. Jejich politické zařazení ovlivňuje etnická příslušnost, náboženství, politické přesvědčení, ale i osobní preference. Jasně se projevuje zejména rozdělení na radní původem z Afro-karibské oblasti a na radní z Indie a Pákistánu. Společnou frakci naopak vytvořili zastupitelé z řad muslimů, což ukazuje na společnou identitu této skupiny a jejich relativní politickou sílu.⁹⁰

Vliv muslimské menšina na politiku na celostátní úrovni není zdaleka tak velký jako na politiku komunální. Vzhledem k tomu, že muslimové představují pouhých 2,5 procenta obyvatel Spojeného království, nemohou být považováni za sílu, která by rozhodujícím způsobem ovlivňovala výsledek voleb. Přesto je nelze označit za skupinu zcela zanedbatelnou. Britský většinový volební systém zvýrazňuje územní koncentraci muslimských komunit, a tak v okrscích s převládajícím muslimským obyvatelstvem může jejich hlas hrát rozhodující roli. Volební sílu muslimů zvýrazňuje také britská politika udělování státního občanství, která novým přistěhovalcům přiznává volební práva prakticky ihned po vstupu do země. Etnické menšiny tak mají možnost ovlivňovat politické od samého

⁸⁸ Garbayl, R.: cit. dílo, s. 301, 302.

⁸⁹ Tamtéž, s. 304.

⁹⁰ Solomos, J. – Back L.: cit. dílo, s. 151-153.

počátku své přítomnosti na Britských ostrovech. Muslimové patří mezi tradiční voliče labouristické strany, která je oslovuje svým programem podporujícím odstraňování rasové diskriminace a multikulturalistickou politiku. V roce 1997 vydaly muslimské organizace příručku radící muslimským voličům a vyslovující podporu kandidátům nejvstřícnějším k muslimským požadavkům. Následné sociologické průzkumy ukázaly, že drtivá většina muslimů volila labouristickou stranu.⁹¹

V celostátní politice se vliv muslimů projevuje zejména ve volební síle. Jejich politická reprezentace na této úrovni je prakticky zanedbatelná. Jediným výraznějším hlasem je Lord Ahmed, první zástupce muslimů ve Sněmovně lordů, který se výrazně zasazoval ve snaze rozšířit antidiskriminační zákonodárství na náboženskou diskriminaci. Mnohem výraznější je vliv a zastoupení muslimů v lokální politice, který získali díky geografickému rozmístění svých komunit a postavení samosprávy v politickém systému. Aktivní zapojení muslimů do samosprávy je důležitým ukazatelem efektivity britské integrační politiky.

4.4. Stavba mešit

Existence mešit v centrech většiny evropských velkoměst představuje jeden z nejviditelnějších projevů přítomnosti islámu v současné Evropě. Mešity tvoří důležitý symbol proměny islámu z fenoménu dotýkajícího se pouze soukromé sféry v samozřejmou součást veřejného prostoru. Od samého počátku provází jejich výstavbu spory s většinovou společností, poukazující zejména na neslučitelnost islámské architektury se vzhledem evropských měst a na problémy s parkováním a hlukem.⁹² V této kapitole se blíže zaměříme na problematiku výstavby mešit ve Velké Británii, její historický vývoj a hlavní sporné body.

V období od konce druhé světové války do počátku sedmdesátých let existovalo v Británii pouze několik desítek mešit a muslimských modliteben. Velký rozmach výstavby a rekonstrukcí budov pro náboženské účely nastal v sedmdesátých letech spolu se sjednocováním rodin imigrantů a jejich trvalým usazováním ve Spojeném království. V současné době se jich zde nachází již více než tisíc. Většinou se jedná o upravené činžovní domy z devatenáctého

⁹¹ Cesari, Jocelyne. Islam in European Cities. in Gendrot, Sophie B. – Martiniello, Marco. *Minorities in European Cities. The Dynamics of Social Integration and Social Exclusion at the Neighborhood Level*. Basingstoke, Hampshire : Macmillan, 2000. 262 s. ISBN 0-312-23132-6. , s. 126.

Fetzer, J. S. – Soper, J. C.: cit. dílo, s. 48, 49.

⁹² Blíže viz: Cesari, Jocelyne. Mosque Conflicts in European Cities: Introduction. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2005, roč. 31, č. 5, s. 1015 – 1024.

století. Mešity v orientálním stylu se staví pouze výjimečně, v případě, že se jedná o významnější centra ve velkých městech.⁹³

Mešity jsou nejenom přirozenými centry náboženského života muslimských obcí, ale plní také důležitou sociální roli. Můžeme v nich nalézt střediska pro podporu nezaměstnaných, kluby mládeže, centra péče o seniory, kanceláře členů parlamentu, místa pro setkávání komunity a slavení důležitých svátků a událostí jako jsou kupříkladu svatby. Nezanedbatelná je také jejich úloha v politickém životě muslimské menšiny. Slouží jako místa politické mobilizace, jak bylo možné pozorovat během Rushdieho aféry na přelomu osmdesátých a devadesátých let, a soustřeďuje se kolem nich většina politických aktivit celé obce.

Jednotlivé mešity a modlitebny provozují většinou příslušníci jedné náboženské školy. Ojedinelé nejsou ani případy sporů mezi různými názorovými proudy, rozdělení obce a vytvoření nové modlitebny. Fungování mešit je z větší části financováno z vlastních prostředků členů místní komunity. S tím jak se z přistěhovalců stávají pravidelní plátcí daní, začínají požadovat větší subvence ze státního rozpočtu. Jejich výše je však značně limitována. Významný zdroj příjmů pro muslimské obce představovaly zejména v první polovině devadesátých let dotace ze strukturálních fondů Evropské unie.⁹⁴

Z případových studií věnovaných problematice výstavby mešit v Bradfordu a Birminghamu vyplývá, že vztah mezi městskou samosprávou odpovědnou za povolování zřízení náboženských staveb a představiteli muslimských obcí prodělal od osmdesátých let značný vývoj.⁹⁵ V Bradfordu představoval v počáteční fázi výstavby mešit největší problém nedostatek komunikace mezi jednotlivými stranami a špatná informovanost odpovědných úřadů o specifikách muslimských náboženských staveb. V současnosti se již městští úředníci v této problematice dobře orientují a většinu sporných otázek se daří řešit bez větších kontroverzí. Budování staveb určených pro náboženské účely napomáhá také územní koncentrace muslimské menšiny a vytvoření jednotné zastřešující organizace *Bradford Council for Mosques*, reprezentující názory většiny náboženských skupin.⁹⁶

⁹³ McLoughlin, Sean. Mosques and the Public Space: Conflict and Cooperation in Bradford. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2005, roč. 31, č. 5, s. 1045.

⁹⁴ McLoughlin, S.: cit. dílo, s. 1048 a 1049.

⁹⁵ Birmingham a Bradford patří mezi města s největším podílem muslimského obyvatelstva v Británii. V Birminghamu žije 140 000 muslimů představujících 14% obyvatelstva, Bradfordská muslimská komunita má přibližně 75 000 členů tvořících 20% obyvatelstva.

⁹⁶ McLoughlin, S.: cit. dílo, s. 1045 – 1066.

Obdobnou zkušenost mají také muslimové žijící v Birminghamu. První žádosti o zřízení mešit na konci sedmdesátých let byly většinou zamítány. V druhé polovině osmdesátých let přijala rada města flexibilnější přístup k výstavbě muslimských náboženských staveb a restriktce značně omezila. Posledním velkým sporným bodem byla otázka povolení pravidelného svolávání věřících k modlitbě (*azan*) v hlavní birminghamské mešitě, které se muslimské obci podařilo prosadit po několika letech na konci osmdesátých let. V současné době vnímají představitelé birminghamské samosprávy islámské stavby jako součást vzhledu města a nekladou jejich zřizování žádné principiální překážky. Problematickými zůstávají pouze nedostatečné znalosti muslimské náboženské architektury některých městských úředníků.⁹⁷

Historie výstavby mešit ve městech s velkými muslimskými menšinami ukazuje, že tyto stavby se staly již jejich samozřejmou součástí, která nevzbuzuje větší kontroverze. K překonání počáteční restriktivní politiky napomohla zejména vzájemná komunikace mezi muslimskými komunitami a samosprávou a informovanost městských úřadů. Vyřešení otázky přítomnosti mešit, vzbuzující značné spory ve většině evropských zemí, ukazuje na úspěšnost britského modelu integrace.

5. Teoretické přístupy vysvětlující integraci muslimů

V předchozí části práce jsme se zabývali jednotlivými aspekty integrace muslimské menšiny do britské společnosti. Konstatovali jsme, že ve většině sledovaných oblastí vychází vláda vstříc muslimským požadavkům a integrace muslimů můžeme označit za poměrně úspěšnou. Již jsme naznačili některé příčiny tohoto stavu, které představují kupříkladu tradiční principy integrační politiky nebo územní koncentrace muslimských komunit. Nyní se pokusíme o komplexní teoretické vysvětlení zkoumaného jevu.

V odborné literatuře můžeme nalézt řadu teorií zabývajících se integrací přistěhovalců. Patrick Ireland⁹⁸ je ve své studii dělí do tří hlavních kategorií: První představují teorie postavené na třídní příslušnosti imigrantů, druhé odvozují úspěšnost imigrantů od jejich etnické a rasové příslušnosti a poslední skupina staví na institucionálním systému hostitelské

⁹⁷ Gale, Richard. Representing the City: Mosques and the Planning Process in Birmingham. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2005, roč. 31, č. 5, s. 1161 - 1179.

⁹⁸ Ireland, Patrick. Reaping What They Sow: Institutions and Immigrant Political Participation in Western Europe. in: Koopmans, Ruud – Statham, Paul. *Challenging Immigration and Ethnic Relations Politics: Comparative European Perspectives*. Oxford: Oxford Univ. Press, 2000. 443 s. ISBN 0-19-829561-8. s. 233 – 283.

země. Pro naše potřeby však není ani jeden z těchto explikačních přístupů příliš vhodný, protože nereflktuje náboženskou identitu muslimské menšiny. Jediným dílem, které operuje s náboženským aspektem muslimské integrace, je kniha Fetzera a Sopera.⁹⁹ Proto se i v naší práci přidržíme jejich zpracování dané otázky. Fetzer a Soper nabízejí čtyři možná vysvětlení úspěšnosti muslimské integrace: na základě mobilizace zdrojů (*resource mobilization theory*), struktury politických příležitostí (*political opportunity structures theory*), politické ideologie (*political ideology theory*) a vztahu státu a církve (*church-state theory*). Postupně si představíme všechny čtyři teoretické přístupy.

5.1. Teorie mobilizace zdrojů

Tato teorie považuje za zásadní předpoklad úspěchu přistěhovalců v nové společnosti dostatek ekonomických a sociálních zdrojů a možnost tyto zdroje efektivně využívat. Klade proto velký důraz na organizovanost skupiny a schopnost její mobilizace. Muslimskou minoritu ve Velké Británii můžeme na první pohled označit za velmi dobře organizovanou. Skládá se přibližně z devíti set padesáti organizací zajišťujících chod mešit, provoz škol a poskytování sociální pomoci. Většinou se nejedná o organizace soustředěné přímo na působení politice. Slouží však dobře k mobilizaci muslimů a jejich vůdci, pokud do politiky vstupují, mají za sebou váhu celé organizace. Zastřešující organizaci představuje Muslimská rada Británie (*Muslim Council of Britain*), která vznikla po vzoru ústředního Výboru zástupců britských židů (*Board of Deputies of British Jews*), zahrnující přibližně tři sta organizací. Jak již bylo několikrát zmíněno vlivu muslimů napomáhá geografická koncentrace ve větších britských městech. Jednotu muslimů dále dotváří teologický koncept sjednocené komunity (*ummy*) překračující všechny etnické a sociální hranice spojující všechny muslimy do jedné skupiny.

Při bližším zkoumání zjistíme, že jednota a organizovanost muslimských obcí je pouze zdánlivá. Muslimská rada Británie sice působí na celostátní úrovni, vznikla však pod tlakem britské vlády, která chtěla komunikovat pouze s jednou organizací, a většina muslimů ji neuznává. Na lokální úrovni fungují jednotlivé organizace velmi dobře, na celostátní úrovni jsou však rozdělené podle etnického původu, jazyka a příslušnosti k různým náboženským

⁹⁹ Fetzer, J. S. – Soper, J. C.: cit. dílo.

proudům.¹⁰⁰ Přestože koncepce *ummy* zdůrazňuje jednotu všech muslimů, chybí islámu hierarchizovaná církev, což způsobuje rozdělení do mnoha odlišných skupin.¹⁰¹

Úspěšnost při vyjednávání s vládními úřady by podle teorie o mobilizaci zdrojů měla být přímo úměrná socioekonomickému statusu britských muslimů. Jak však zdůrazňuje zpráva Islámské komise lidských práv mají muslimové špatné ekonomické postavení, jsou ohroženi vysokou nezaměstnaností a špatným vzděláním.¹⁰² Přes nedostatečnou organizovanost na celostátní úrovni a špatnou ekonomickou a sociální situaci však muslimové získali podporu pro většinu svých požadavků. Příčinu jejich úspěchu proto nelze hledat v dostatečném počtu zdrojů a ve schopnosti tyto zdroje mobilizovat skrz jednotnou organizaci.

5.2. Teorie struktury politických příležitostí

Teorie struktury politických příležitostí spatřuje klíčový aspekt integrace imigrantů v charakteristikách politického systému. Soustřeďuje se na podobu politických institucí, míru centralizace, užívaný volební systém, oddělení moci soudní, výkonné a zákonodárné a postavení politických elit. Muslimských požadavků se přímo dotýká zejména vliv politických institucí na politický aktivismus obyvatelstva a stupeň centralizace státu.

Decentralizovaný britský politický systém umožňuje muslimům značnou participaci na politickém životě. Mohou bez větších obtíží pronikat do samosprávy a jejich postavení je v rámci lokálních orgánů, jak vyplývá z analýzy zapojení muslimů do politiky, významné. Díky funkci samosprávy v rámci politického systému mohou příslušníci muslimské menšiny přímo ovlivňovat rozhodnutí v řadě oblastí, které se jich přímo dotýkají. Uplatnění menšin v politice také usnadňuje většinový volební systém, zvýhodňující skupiny koncentrované na malé ploše. Poslední výhodou, kterou britský politický systém nabízí přistěhovalcům, je snadný přístup k občanství a plným politickým právům.

Z charakteristiky britského politického systému je zřejmé, že jeho podoba zásadním způsobem ovlivňuje politiku integrace imigrantů a má přímý vliv na úspěšnost jejich požadavků. Přesto však můžeme nalézt v teorii struktury politických příležitostí slabiny, které

¹⁰⁰ Pro příklad uveďme nejdůležitější muslimské organizace jednotlivých etnik: Council of British Pakistanis, Bangladesh Welfare Association, Kashmir Welfare Action Committee, Quranic Arabic Foundation, Iraqi Welfare Association, Moroccan Community Welfare Group, Muslim Association of Nigeria.

¹⁰¹ Fetzer, J. S. – Soper, J. C.: cit. dílo, s. 49 - 52.

¹⁰² *Anti-Muslim Discrimination and Hostility in the United Kingdom*. Islamic Human Rights Commission, 2000, s. 3, 4.

omezují její aplikovatelnost na vztah muslimů a britského státu. První překážkou je, že ještě nebyla nikdy přímo použita na zkoumání postavení muslimů. Většina autorů, kteří se jí zabývají, se soustřeďuje na politické, sociální a ekonomické otázky a nedostatečně reflektuje náboženské aspekty muslimských požadavků. Přitom právě náboženské požadavky jsou, jak jsme mohli pozorovat v předešlých kapitolách, pro muslimskou komunitu klíčové. I když je systém státních institucí pro integrační politiku podstatný¹⁰³, nesmíme v případě muslimů zapomínat na vztah státu k náboženským otázkám. V případě Velké Británie ovlivňuje vztah státních orgánů k náboženství postavení státní anglikánské církve spojené s tolerancí k ostatním náboženským skupinám. Ani teorie struktury politických příležitostí tedy plně neodpovídá na otázku po příčině úspěšnosti muslimských požadavků.¹⁰⁴

5.3. Teorie politické ideologie

Tento teoretický přístup vyzdvihuje roli politického myšlení a specifické tradice chápání sebe sama vlastní každému modernímu státu. Rogers Brubaker nazývá tento fenomén kulturní idiomem a chápe jej jako implicitní struktury uvažování podmiňující rozhodování politických představitelů.¹⁰⁵ Favell se domnívá, že ideologií určující pro britskou politiku vůči muslimům je tradice liberalismu a politického pragmatismu, které podporují otevřenost k muslimským požadavkům.¹⁰⁶ Fetzer se Soperem jsou však přesvědčeni, že ani skrze politickou ideologii nemůžeme plně vysvětlit přístup státu k náboženským požadavkům muslimské menšiny. Vztah k náboženským skupinám nekoresponduje s uvažováním individualistického liberalismu, který neuznává náboženství za součást veřejného života a odsouvá jej do soukromé sféry. Oba autoři proto považují za rozhodující tradici vztahu státu a náboženských institucí.¹⁰⁷

5.4. Teorie vztahu státu a církve

Teorie vztahu státu a církve klade důraz na politické dědictví historických vztahů mezi církví a státem. Přestože ve všech západoevropských zemích proběhl proces sekularizace a je zde zaručena náboženská svoboda, můžeme v jednotlivých zemích nalézt odlišný přístup

¹⁰³ Jak např. dokládají ve své studii Koopmans a Statham. Koopmans, R. – Statham P.: cit. dílo, s. 187 – 233.

¹⁰⁴ Fetzer, J. S. – Soper, J. C.: cit. dílo, s. 10, 53 – 55.

¹⁰⁵ Brubaker, William R. *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Vyd. 4. Cambridge : Harvard University Press, 1999. 270 s. ISBN 0-674-13178-9, s. 27 – 29.

¹⁰⁶ Favell, A.: cit. dílo, s. 122 a 200.

¹⁰⁷ Fetzer, J. S. – Soper, J. C.: cit. dílo, s. 55,56.

k náboženským otázkám, který plně koresponduje s postojem státu k muslimským menšinám. Zatímco ve Francii způsobuje tradice striktního oddělení státu a církve (*laïcité*) vylučování náboženství z veřejného života, v Německu znamená oddělení státu a církve rovné postavení všech náboženských skupin uvnitř veřejného prostoru, ve Velké Británii pak tradice státní církve vytváří z církví aktivní partnery státu. Vztah státu a církve se dále přenáší do poměru státu k muslimským požadavkům. Dobře tuto skutečnost můžeme pozorovat na postoji jednotlivých zemí k otázce přítomnosti muslimů ve školství. Ve Francii byly jakékoli náboženské symboly ze škol striktně vyloučeny, v Německu se zákaz nošení *hidžábu* dotkl pouze učitelek, ve Velké Británii nepředstavuje tato otázka žádný závažný problém.¹⁰⁸

Jak vyplývá z předchozí kapitoly, britský stát postupně uznal většinu muslimských náboženských požadavků, ať už se jedná o výuku náboženství ve školách, státní podporu muslimských škol nebo stavbu mešit. Protože teorie vysvětlující britskou politiku na základě charakteristiky jejích institucí a politické ideologie plně neodráží náboženskou stránku problému, označují Fetzer a Soper za základní příčinu úspěšnosti muslimských požadavků postavení náboženství v britské společnosti.

S tímto tvrzením se lze jistě ztotožnit. Otázkou zůstává, zda lze objektivně určit význam vztahů mezi státem a církví a nakolik je britská integrační politika vůči muslimům ovlivněna dalšími zmíněnými faktory, zejména politickou ideologií a systémem. Proto musíme při hodnocení úspěšnosti integrace muslimské menšiny vždy zasadit zkoumaný problém do složitého komplexu sociálních, politických, ekonomických, kulturních a náboženských vazeb, které jej utvářejí.

6. Proměna muslimské identity v 90. letech 20. století

V závěru práce se dostáváme k jedné ze zásadních otázek spojených s britským islámem – k problematice muslimské identity. Zatím jsme o muslimské menšině hovořili jako o soudržné skupině zastávající společné zájmy a hodnoty. Nabízí se však legitimní otázka, zda islám opravdu sjednocuje etnicky, národnostně a jazykově rozrůzněné skupiny přistěhovalců ze všech částí bývalého britského impéria nebo naopak tvoří pouze vedlejší součást jejich identity.

Průzkumy prováděné mezi první generací pakistánských přistěhovalců v roce 1969 ukázaly výrazné rozdělení jednotlivých skupin přistěhovalců podle etnické a klanové příslušnosti. Imigranté přicházeli do Británie v kompaktních skupinách tvořených mnohdy

¹⁰⁸ Blíže viz. Baršová, A. – Barša, P.:cit. dílo, s. 194 – 196.

pouze z obyvatel jedné vesnice nebo příslušníků širší rodiny. Tyto skupiny fungující na silném patriarchálním principu vytvářely nad svými příslušníky silnou kontrolu například skrze aranžované sňatky v rámci jednoho etnika. Islám zde hrál roli silného kulturního a sociálního pojítka, jeho náboženská role však příliš silná nebyla. První změny v chápání islámu nastaly s postupným sjednocováním rodin přistěhovalců v průběhu sedmdesátých let. Identifikace s náboženstvím představovala významný stabilizující prvek a nahrazovala mýtus o návratu do domovské země. Přestože příchod žen do dříve převážně mužské přistěhovalecké komunity přinesl nárůst náboženské aktivity, nezpřetrhal islám velmi silné původní kulturní a etnické vazby.¹⁰⁹

Nejvýraznější zlom v identifikaci muslimské minority s islámem na přelomu osmdesátých a devadesátých let dvacátého století nepřinesl vývoj ve Velké Británii, ani politika britské vlády, ale řada událostí dotýkajících se islámu v okolním světě, zejména na Blízkém východě. Prvním zlomovou událostí, která vnesla sjednocený islám na britskou scénu, byla aféra spojená s publikováním Satanských veršů spisovatele Salmana Rushdieho.¹¹⁰ Při protestech proti Rushdieho dílu poprvé vystupovala muslimská komunita jako jednotný celek se společnými požadavky. Dalšími událostmi, které posílily vědomí společné muslimské identity byla válka v Perském zálivu v roce 1991, války v Bosně a Čečensku a zejména válka v Iráku v roce 2003.¹¹¹ Joppke cituje mladou muslimskou vysokoškolskou pedagožku, která dříve odmítala nosit šátek a podporovala Rushdieho proti většinovému muslimskému mínění: „Po Rushdieho aféře, válce v zálivu a v Bosně jsem byla přinucena chápat sebe sama skrz své náboženství.“¹¹²

Nárůst společné muslimské identity potvrzuje také řada sociologických průzkumů. Jak vyplývá ze studie Koopmanse a Stathama, příslušníci etnických minorit z Indického subkontinentu označují sebe sama nejčastěji jako muslimy.¹¹³ Identifikace s islámem je

¹⁰⁹ Cesari, Jocelyne. *When Islam and Democracy Meet*. New York, 2004, s. 178.

Cesari, Jocelyne. Islam in European Cities. in Gendrot, Sophie B. – Martiniello, Marco. *Minorities in European Cities. The Dynamics of Social Integration and Social Exclusion at the Neighbourhood Level*. Basingstoke, Hampshire, 2000, s. 91.

Joppke, C.: cit. dílo, s. 251, 252.

¹¹⁰ Blíže k Rushdieho aféře viz: Favell, A.: cit. dílo, s. 219 – 225.

Piscatori, James. The Rushdie Affair and the Politics of Ambiguity. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 1990, roč. 60, č. 4, 767 – 789.

¹¹¹ Baršová, A. – Barša, P.: cit. dílo, s. 191.

¹¹² Joppke, C.: cit. dílo, s. 257.

¹¹³ Koopmans, R. – Statham P.: cit. dílo, s. 206.

nejběžnější u druhé a třetí generace muslimů, u které se již zeslabily vazby s původní kulturou a etnickou příslušností, jak dokládá například výzkum Saeeda, Blaina a Forbese mezi pakistánskými studenty ve Skotsku.¹¹⁴ Kromě výše zmiňované solidarity s děním v islámském světě přispívá k příklonu k islámu také pocit odcizení v britské společnosti a potřeba příslušnosti k silné mezinárodní muslimské komunitě. Seed, Blain a Forbes ve svém článku citují z práce Jessicy Jacobsonové: „(...) Hranice definující muslimskou identitu se mohou dále posilovat. Mladí muslimové pravděpodobně cítí, že ačkoli v rámci britské společnosti jsou členy relativně malé a slabé menšiny, jejich náboženské vyznání překračuje celý svět a celý svět a jeho historii a jsou tudíž součástí rozlehlé a mocné síly.“¹¹⁵

Nezanedbatelný prvek zesilující segregaci mladých muslimů a jejich příklon k islámu představuje špatná sociální situace muslimské minority. Mladí lidé pakistánského a bangladéšského původu patří mezi nejchudší skupiny britských obyvatel a trpí až třikrát větší nezaměstnaností než příslušníci jiných etnických a náboženských menšin. Také úroveň ubytování a vzdělávání je na velmi špatné úrovni. Sociální vyloučenost vede k segregaci celé komunity, což dále zesiluje potřebu identifikace se silným vnějším prvkem, v tomto případě představovaným náboženstvím.¹¹⁶ Mladí muslimové proto již nechápou islám především jako součást své etnické a kulturní identity, ale jako východisko ze špatné sociální situace a odmítání většinovou společností. Jejich příklon k islámu se projevuje posílením náboženské praxe, návratem k nošení muslimského šátku *hidžábu* nebo opozicí vůči tradičním sňatkům sjednávaným rodiči v rámci etnických skupin.¹¹⁷

Muslimská minorita ve Velké Británii představuje velmi pestrou skupinu, u které se projevují silné konvergenční i divergenční síly. Islám jako součást kulturní a etnické identity u první generace přistěhovalců je u mladších generací stále více nahrazován chápáním islámu jako základního prvku vlastní identity a zdůrazňováním náboženského rozměru oproti tradičnímu kulturnímu porozumění islámu. Důraz na náboženství s sebou přináší i nebezpečí radikalizace muslimské komunity. Extrémní proudy islámu jsou však omezeny pouze na úzkou skupinu a většiny britských muslimů se nedotýkají.

Přestože se společná identita britských muslimů od devadesátých let posiluje a představitelé muslimských organizací jsou schopni formulovat jednotné požadavky vůči

¹¹⁴ Saeed, Aamir – Blain, Neil – Forbes, Douglas. *New Ethnic and National Question in Scotland: Post-British Identities among Glasgow Pakistani Teenagers. Ethnic and Racial Studies*, 1999, roč. 22, č. 5, s. 821 – 844.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 831.

¹¹⁶ Cesari, Jocelyne. *When Islam and Democracy Meet*. New York, 2004, s. 23.

¹¹⁷ Joppke, C.: cit. dílo, s. 257.

britskému státu, zůstává tato menšina do jisté míry stále rozdělena. Přispívá k tomu nejenom značná etnická pestrost, ale také široká škála muslimských náboženských škol a sekt zesílená neexistencí jednotné náboženské struktury a hierarchie. Nejmarkantnějším projevem nedostatku jednoty je absence silné ústřední muslimské organizace.

7. Diskuse nad novou podobou britské integrační politiky po roce 2000

Závěrečnou kapitolu věnujeme shrnutí obsáhlé diskuse o dalším směřování britské integrační politiky probíhající na přelomu tisíciletí. Úvahy o nutnosti reformy stávajícího modelu byly vyvolány mimo jiné i prohlubující se identifikací mladých muslimů s radikálními náboženskými proudy a zvětšující se segregace této skupiny.¹¹⁸ Výsledkem diskuse byla řada vládních strategií, které značně pozměnily tradiční britský multikulturalistický přístup k integrační politice a tím i postoj britské vlády k muslimské minoritě. Protože výsledky nové koncepce nebyly ještě v odborné literatuře dostatečně zpracovány, omezíme se pouze na shrnutí nejdůležitějších změn, které nová integrační politika přinesla.

Prvním dokumentem naznačujícím nutnost přehodnocení integrační politiky byla zpráva týmu vedeného politologem Bhikhu Parekhem *Budoucnost multietnické Británie*¹¹⁹. Parekh sice dále zdůrazňoval nutnost zachování základních multikulturalistických principů, jako právo menšin na kulturní odlišnost, právo na nezávislý vývoj v rámci zákonů liberálního státu, zajištění rovných příležitostí a práv a respekt právního systému k odlišnostem menšin. Zároveň ale poukazoval na povinnost menšin vůči britskému státu, na nutnost respektu k politickým hodnotám a institucím a znalost jazyka a dějin Spojeného království. Velký důraz kladl také na periodickou redefinici základních hodnot tvořících britskou identitu, britství (*Britishness*).¹²⁰

Na Parekhovu zprávu navazovala vládní strategie *Zajištěné hranice, bezpečné útočiště*¹²¹ publikovaná v roce 2002. Ani tento text se neodchyluje od tradičního důrazu na skupinovou různost, zároveň však poukazuje na nutnost posílení občanské identity jednotlivců a jejich loajality k britským politickým institucím. Základním opatřením k dosažení tohoto

¹¹⁸ Radikalizace části muslimské menšiny se projevila například při nepokojích v Oldhamu, Birminghamu a Leicesteru na jaře 2001.

¹¹⁹ Parekh, Bhikhu. *The Future of Multi-Ethnic Britain: The Parekh Report*. London: Profile Books, 1999. 417 s. ISBN 0 9538164 1 9.

¹²⁰ Barša, P.: cit. dílo, s. 228, 229.

¹²¹ *Secure Borders, Safe Haven. Integration with Diversity in Modern Britain*. Home Office, 2002.

cíle měla být slavnostní ceremonie udílení britského občanství spojená s státoobčanskou přísahou a slibem (*citizenship oath and pledge*). Přísaha se skládá ze slibu věrnosti královně a Spojenému království, respektu k jeho zákonům a svobodám, úcty k demokratickým hodnotám a plnění občanských povinností.¹²²

Konkrétní podobu nové koncepce integrační politiky a její uvedení do praxe rozpracovala pracovní skupina Život ve Spojeném království (*Life in the United Kingdom Advisory Group*) pod vedením profesora Bernarda Cricka. Zpráva zveřejněná skupinou v únoru 2003¹²³ obsahuje řadu opatření pro prosazení nové politiky, mj. např. bezplatnou distribuci příručky Žít ve Spojeném království (*Living in the United Kingdom*), široké zapojení dobrovolného a privátního sektoru do integrace a testování jazykových a obecných i politických znalostí o Velké Británii s důrazem na praktické stránky každodenního života.¹²⁴

Redefinici integrační politiky uzavřela v lednu 2005 britská vládní strategie pro integraci etnických menšin Zlepšování příležitostí, posilování společnosti: Vládní strategie ke zvýšení rasové rovnosti a společenské soudržnosti¹²⁵. Strategie klade důraz na posilování britské identity a pocitu sounaležitosti, přičemž nerezignuje na kulturní rozmanitost. „V rozmanité společnosti budou nutně existovat rozdíly v hodnotách a cílech. Náš respekt ke svobodě znamená, že žádný soubor kulturních hodnot by neměl být upřednostňován před jiným. S výjimkou hodnot respektu k jiným a vlády práva, včetně tolerance a vzájemných povinností občanů, které považujeme za základní prvky britství, musejí být rozdíly v hodnotách a zvycích řešeny vyjednáváním. (...) Neznamená to, že [britští občané] musejí volit mezi britstvím a jinými kulturními identitami nebo že by měli obětovat své zvláštní životní styly, zvyky nebo víru. Měli by být hrdí na oboje.“¹²⁶

Nová koncepce britské integrační politiky vzniklá pod vlivem segregace a radikalizace části etnických menšin tedy zcela neopouští multikulturalistické stanoviska, ale oproti podpoře skupinové různosti klade důraz na integraci jednotlivce do společnosti, posílení jeho identifikace se základními britskými hodnotami a loajality k britským politickým institucím. Zhodnocení míry úspěšnosti nové politiky je otázkou dalšího výzkumu.

¹²² Baršová, A. – Barša, P.: cit. dílo, s. 120, 121.

¹²³ *The New and the Old. The Report of the Life in the United Kingdom Advisory Group*. Home Office, 2003.

¹²⁴ Baršová, A. – Barša, P.: cit. dílo, s. 121.

¹²⁵ *Improving Opportunity, Strengthening Society. The Government's strategy to increase race equality and community cohesion*. Home Office, 2005.

¹²⁶ *Improving Opportunity, Strengthening Society*. Home Office, 2005, s. 42, 45. citováno v: Baršová, A. – Barša, P.: cit. dílo, s. 179.

8. Závěr – možnosti a limity britské integrační politiky

V naší práci jsme nejprve stručně představili vývoj hlavních koncepcí britské imigrační a integrační politiky po druhé světové válce a vztah většinové společnosti k přistěhovalcům. Poté jsme se zaměřili na britskou muslimskou komunitu, která s 1,5 milionem příslušníků tvoří jednu z největších britských minorit. Konstatovali jsme její značnou etnickou a v rámci islámu i náboženskou roztržičnost. Zabývali jsme se také špatnou sociální situací britských muslimů projevující se zejména nízkými příjmy, vysokou nezaměstnaností a nízkou úrovní vzdělanosti.

Poté jsme přistoupili k analýze hlavních sporných bodů v soužití muslimské minority a většinové společnosti. V právní oblasti patří k hlavním muslimským požadavkům uznání muslimů za skupinu mající nárok na ochranu před diskriminací z důvodů náboženského vyznání a začlenění náboženské diskriminace do antidiskriminačního zákonodárství. Při prosazování tohoto požadavku zůstali muslimští představitelé neúspěšní. Naopak při řešení konkrétních právních úprav v rámci manželského práva a rituálních předpisů dotýkajících se stravování, oblečení a předepsaných modliteb vycházely britské úřady muslimům vstřícně a většinu problémů se podařilo vyřešit bez zásadních komplikací.

Školství představuje oblast největších sporů mezi muslimy a britskou společností. Přesto se většinu muslimských požadavků, jak v oblasti náboženského vzdělávání ve veřejném školství, tak státního uznání a podpory soukromým muslimským školám podařilo vyřešit a v současnosti funguje spolupráce v této sféře bez zásadních kontroverzí. Také výstavba mešit, nejviditelnější projev přítomnosti islámu v západní Evropě vyvolávající v řadě zemí prudké konflikty, je ve Velké Británii řešena smírně.

Posledním analyzovaným jevem bylo zapojení muslimů do politiky. Zatímco na celostátní úrovni je poměrně nízké, v samosprávě hrají muslimové důležitou roli. K pronikání do lokální politiky jim napomáhá nastavení britského politického systému a také územní koncentrace muslimského obyvatelstva. Díky významnému postavení samosprávy v rámci britského státního uspořádání tak mají muslimové možnost výrazně ovlivnit podobu rozhodnutí v řadě oblastí, které se jich přímo dotýkají, ať už se jedná o školství nebo sociální služby.

V další části práce jsme se pokusili podat teoretické vysvětlení úspěšnosti muslimských zejména náboženských požadavků. Lze ji hledat v řadě oblastí od liberální politické tradice, nastavení britského politického systému až po multikulturalistické koncepce integrační politiky. Z naší analýzy však vyplývá, že vstřícnost britského státu při

řešení náboženských otázek je z velké části podmíněna historickou zkušeností soužití se státní anglikánskou církví a tradicí náboženské tolerance.

V závěrečných kapitolách jsme se zaměřili na vysvětlení proměny muslimské identity v průběhu devadesátých let. Také jsme nastínili příčiny radikality části především mladých muslimů. Důvody muslimského fundamentalismu nemůžeme hledat primárně v britské integrační politice, ale především v mezinárodním vývoji a ve špatné sociální situaci muslimského etnika. Práci jsme ukončili přehledem diskuse nad novou podobou integrační politiky, která v Británii probíhla po roce 2000 pod vlivem malého ztotožnění se muslimů, ale i jiných přistěhovaleckých skupin se základními britskými politickými hodnotami. Výsledkem této diskuse je položení většího důrazu na integraci jednotlivce do většinové společnosti při zachování jeho původní kulturní, etnické a náboženské identity.

Z předcházejícího shrnutí můžeme vyvodit odpověď na všechny základní otázky, které jsme si položili v úvodu práce. Britský model je, díky své multikulturalistické tradici a dlouhodobé zkušenosti se zapojováním církví a náboženských skupin do veřejného prostoru, velmi dobře připraven na soužití s minoritou charakterizovanou vyznáváním odlišného než většinového náboženství. Proto můžeme prohlásit, že uplatňované integrační koncepce výrazně napomohly přijetí muslimů do britské společnosti a umožnily zmenšení rozporů v řadě oblastí, které vyvolávají napětí ve většině evropských států.

Postupná radikalizace a posilování společné muslimské identity nám odkrývá slabá místa integračního modelu. Politiky uplatňované do částečné změny integrační koncepce pomocí vládních strategií z let 2002 až 2005 nebyly schopné čelit změně mezinárodní situaci ve vztahu islámských zemí a Západu, kterou přinesla devadesátá léta a počátek jednadvacátého století. Velké Británie se také obtížně vyrovnávala se špatnou sociální situací přistěhovalců.¹²⁷ Tendenci k postupné změně integrační politiky ještě posílily teroristické útoky v londýnském metru a autobuse spáchané v červenci 2005. Ty ovšem přinesly spíše zesílení tlaku na radikální islamistické organizace, než tvrdší postup proti muslimské menšině jako celku.¹²⁸

Přes tyto jistě velmi závažné problémy v soužití muslimské minority a většinové britské společnosti můžeme prohlásit, že britský multikulturalistický model dokázal úspěšně reagovat na nesmírně složitý problém integrace cizích rasových, kulturních a náboženských

¹²⁷ Musíme si ovšem klást otázku, zda řešení tohoto problému spadá do kompetence integrační politiky nebo má být naopak řešeno v širším rámci sociální politiky.

¹²⁸ viz např. Baršová, A. – Barša, P.: cit. dílo, s. 193.

Walker, Martin. Europe's Mosque Hysteria. *Wilson Quarterly*, 2006, roč. 30, č. 2, s. 14 – 22.

skupin. Ani jeho částečná revize provedená na počátku jednadvacátého století neznamená opuštění základních principů respektu a tolerance k odlišným kulturním a náboženským hodnotám spojená s požadavkem loajality k zásadám britského politického systému.

9. Seznam literatury

9.1. Monografie

Bade, Klaus J. *Evropa v pohybu, evropské migrace dvou století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. 497 s. ISBN 80-7106-559-5.

Baršová, Alena – Barša, Pavel. *Přistěhovalectví a liberální stát*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2005. 308 s. ISBN 80-210-3875-6.

Barša, Pavel. *Politická teorie multikulturalismu*. Vyd. 1. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 347 s. ISBN 80-7325-020-9.

Bosveld Karin – Connolly, Helen – Rendall, Michael. a *Guide to Comparing 1991 and 2001 Census Ethnic Group Data*. Office for National Statistics, 2006. 62 s.

Brubaker, William R. *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Vyd. 4. Cambridge : Harvard University Press, 1999. 270 s. ISBN 0-674-13178-9.

Cesari, Jocelyne. *When Islam and democracy meet: Muslims in Europe and in the United States*. New York: Palgrave Macmillan, 2004. 267 s. ISBN 0-312-29401-8.

Dohnalová, Eva. *Imigrační politika a přístup k integraci imigrantů na příkladech Velké Británie, Německa a Nizozemí*. Diplomová práce, Katedra sociální práce, FF UK. Praha, 2004. 94 s.

Doty, Roxanne L. *Anti-Immigrantism in Western Democracies. Statecraft, Desire and the Politics of Exclusion*. New York : Routledge, 2003. 114 s. ISBN 0-415-29979-9.

Favell, Adrian. *Philosophies of Integration. Immigration and the idea of Citizenship in France and Britain*. Vyd. 2. Houndmills: Palgrave, 2001. 289 s. ISBN 0-333-94593-X.

Fetzer, Joel S. – Soper, Christopher J. *Muslims and the State in Britain, France, Germany*. Vyd. 1. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 208 s. ISBN 0-521-53539-5.

Geddes, Andrew. *The Politics of Immigration and Integration in Europe*. London: Sage, 2003. 220 s. ISBN 0-7619-5669-7.

Gendrot, Sophie B. – Martiniello, Marco. *Minorities in European Cities. The Dynamics of Social Integration and Social Exclusion at the Neighborhood Level*. Basingstoke, Hampshire: Macmillan, 2000. 262 s. ISBN 0-312-23132-6.

Hansen, Randall. *Immigration and Citizenship in Post-War Britain*. Vyd. 1. Oxford: Oxford University Press, 2000. 320 s. ISBN 978-0-19-924054-8.

Islamophobia: a Challenge for Us All. Vyd. 1. London: Runnymede Trust, 1997. 70 s. ISBN 0-902397-98-2.

Joppke, Christian. *Immigration and the Nation-state: the United States, Germany and Great Britain*. Oxford: Oxford University Press, 1999. 356 s. ISBN 0-19-829540-5.

Koopmans, Ruud – Statham, Paul. *Challenging Immigration and Ethnic Relations Politics: Comparative European Perspectives*. Oxford: Oxford Univ. Press, 2000. 443 s. ISBN 0-19-829561-8.

Martin, Richard C. (ed.). *Encyclopedia of Islam and the Muslim World*. New York: Thomson Gale, 2003. 416 s. ISBN 0-02-865603-2.

McLean, Iain – Linsley, Benjamin. *The Church of England and the State. Reforming Establishment for a Multi-faith Britain*. London: New Politics Network, 2004. 54 s. ISBN 0-9545982-2-9.

Nielsen, Jorgen S. *Towards a European Islam*. London: Macmillan Press, 1999. 163 s.

Paul, Kathleen. *Whitewashing Britain: Race and Citizenship in the Post-War Era*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1997. 253 s.

Parekh, Bhikhu. *The Future of Multi-Ethnic Britain: The Parekh Report*. London: Profile Books, 1999. 417 s. ISBN 0 9538164 1 9.

9.2. Články

Cesari, Jocelyne. Mosque Conflicts in European Cities: Introduction. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2005, roč. 31, č. 5, s. 1015 – 1024.

Dobe, Kuljeet. Muslims, Ethnicity and the Law. *International Journal of Discrimination and the Law*, č. 4, roč. 2000, s. 369-86.

Gale, Richard. Representing the City: Mosques and the Planning Process in Birmingham. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2005, roč. 31, č. 5, s. 1161 - 1179

Liederman, Lina. Pluralism in Education: The Display of Islamic Affiliation in French and British Schools. *Islam and Christian-Muslim Relations*, 2000, roč. 11, č. 1, s. 105 – 117.

McLoughlin, Sean. Mosques and the Public Space: Conflict and Cooperation in Bradford. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2005, roč. 31, č. 5, s. 1045 – 1066.

Piscatori, James. The Rushdie Affair and the Politics of Ambiguity. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 1990, roč. 60, č. 4, 767 – 789.

Saeed, Amir – Blain, Neil – Forbes, Douglas. New Ethnic and National Question in Scotland: Post-British Identities among Glasgow Pakistani Teenagers. *Ethnic and Racial Studies*, 1999, roč. 22, č. 5, s. 821 – 844.

Walker, Martin. Europe's Mosque Hysteria. *Wilson Quarterly*, 2006, roč. 30, č. 2, s. 14 – 22.

9.3. Dokumenty

Anti-Muslim Discrimination and Hostility in the United Kingdom. Islamic Human Rights Commission, 2000.

Improving Opportunity, Strengthening Society. The Government's strategy to increase race equality and community cohesion. Home Office, 2005.

Race Relations Act 1976.

Schools: Building on Success. Londýn, 2001.

Secure Borders, Safe Haven. Integration with Diversity in Modern Britain. Home Office, 2002.

The New and the Old. The Report of the Life in the United Kingdom Advisory Group. Home Office, 2003.

9.4. Internetové zdroje

Association of Muslim Schools UK - www.ams-uk.org - 28. 3. 2007

Families Online - SW London Muslim Schools - www.familiesonline.co.uk/article/static/163 - 28. 3. 2007

Islamic Sharia Council - www.islamic-sharia.co.uk - 14. 3. 2007

National Statistics – Census 2001 - www.statistics.gov.uk/census2001/census2001.asp - 14. 2. 2007

10. Summary

The paper deals with a problem of presence of the Muslim minority in Great Britain. It focuses on the question of relation between British immigration and integration policy and assimilation of Muslims into the major society. The aim of the paper is not to analyze and describe British Muslim minority in detail but to assess the strong and the weak points of the conception of British model of integration policy.

The main question the thesis deals with is whether the British policy of integration contributes to the integration of Muslims into the British society. This problem is analyzed on the principal controversies between the Muslim minority and the British government and society. The paper focuses on the problems of Muslim requirements for the modification of the British law, religious education, state support for Muslim religious schools, mosque buildings and political influences of the Muslim minority. Our analysis shows that the British model of integration of ethnic and religious minorities is quite effective.

After the assessment of the British integration policy we try to find the causes of the fruitfulness of the British model. The liberal political thinking, system of government and traditional state-church relations can be indicated as the main causes. Despite the relatively successful integration of Muslims, several serious problems can be observed, e.g. the segregation of the part of Muslim community, bad social conditions etc. These difficulties along with the aggravation of relations between the Islamic and Western countries led to the strengthening of the common Muslim identity. British state and society responded to the transformation of the Muslim identity by discussing the reevaluation of the integration policy. Reinforcement of demands on a stronger loyalty to British political principle was the outcome of the discussion.